

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА
Магістр

Галузь знань *03 Гуманітарні науки*

Спеціальність *035 Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно)*

на тему: Переклад українських фразеологізмів на польську мову на прикладі роману С. Жадана “Месопотамія”

Шифр ДРФПР.015206.01.2.00

Студентки II курсу, група ФППм-19-1 _____ Ю.М. Коростіль
Підпис, дата

Керівник _____ Л.Л. Станіславова
Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Н. В. Подлевська
Підпис, дата

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	другий (магістерський)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури, переклад включно, перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри слов'янської філології
 _____ (Подлевська Н.В.)
 01 жовтня 2019 року

ЗАВДАННЯ на дипломну роботу

КОРОСТІЛЬ ЮЛІЇ МИКОЛАЇВНИ

1. Тема роботи «Переклад українських фразеологізмів на польську мову на прикладі роману С. Жадана “Месопотамія”»

Затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 27 червня 2019 року, протокол № 11.

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2020 року.

3. Вихідні дані роботи

Фразеологізми становлять важливий пласт будь-якої мови, функціонуючи як у літературному, так і в розмовному її варіантах. Незважаючи на інтенсивність фразеологічних досліджень, залишається актуальним звернення до аналізу способів перекладу фразеологічних одиниць, використовуваних у літературно-художніх текстах, у тому числі з української мови польською. Результати такого дослідження сприятимуть розбудові теорії перекладу.

Основою аналізу типів перекладу фразеологічних одиниць, представлених у літературно-художньому тексті, має бути звернення до загальних положень теорії фразеології і теорії перекладу.

Уваги дослідника потребують як фразеологічні одиниці, що є узуальними в українській мові, так і трансформовані в умовах контексту роману С. Жадана. Варто визначити, які способи перекладу фразеологізмів використовують автори польського типу для узуальних і для трансформованих фразеологізмів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

- здійснити характеристику українських та польських фразеологізмів;
- здійснити аналіз праць науковців, які цікавилися питанням перекладу фразеологічних одиниць;
- визначити основні проблеми перекладу українських фразеологізмів польською мовою;
- дослідити представлені у лінгвістичній літературі способи перекладу фразеологізмів, що є еквівалентними, частково еквівалентними, безеквівалентними та трансформованими одиницями;
- здійснити аналіз перекладу фразеологічних одиниць, використаних С. Жаданом у романі «Месопотамія».

5. Графічного матеріалу немає.

7. Дата видачі завдання – 3 жовтня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№№	Найменування етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2019 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2019 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Жовтень – листопад 2019 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2019 – лютий 2020 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Вересень-листопад 2020 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Квітень – червень 2019 року	
7.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі в конференціях	Вересень-листопад 2020 року	
8.	Попередній захист дипломної роботи	Грудень 2020 року	
9.	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2020 року	
11.	Подача дипломної роботи на кафедру	Грудень 2020 року	

Студент _____

Ю.М.Коростіль

Керівник роботи _____

Л.Л.Станіславова

Анотація

Тема роботи: «Переклад українських фразеологізмів на польську мову на прикладі роману С. Жадана «Месопотамія»». Автор – Коростіль Ю.М. Науковий керівник– Станіславова Л.Л. Обсяг дипломної роботи – 68 сторінок, із них 57 сторінок основного тексту. Робота містить, 73 джерела посилання.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічний еквівалент, калькування, описовий переклад, контекстуальний переклад, трансформований фразеологізм.*

Мета дослідження – дослідити специфіку перекладу фразеологічних одиниць, представлених у творі С. Жадана «Месопотамія», з української на польську мову.

Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- здійснити характеристику українських та польських фразеологізмів;
- здійснити аналіз праць науковців, які цікавилися питанням перекладу фразеологічних одиниць;
- визначити основні проблеми перекладу українських фразеологізмів польською мовою;
- дослідити представлені у лінгвістичній літературі способи перекладу фразеологізмів, що є еквівалентними, частково еквівалентними, безеквівалентними та трансформованими одиницями;
- здійснити аналіз перекладу фразеологічних одиниць, використаних С. Жаданом у романі «Месопотамія».

Об’єкт дослідження – фразеологічні одиниці у романі С. Жадана «Месопотамія» та романі «Mesopotamia» Міхала Петрика й Адама Поморського.

Предмет дослідження– типи перекладу фразеологічних одиниць у романі С. Жадана «Месопотамія» та романі «Mesopotamia» Міхала Петрика й Адама Поморського.

У дослідженні зазначено, що фразеологія – пласт системи мови, що вимагає уваги науковців. Особливий інтерес становить дослідження фразеології у порівняльному аспекті, а також дослідження типів перекладу фразеологічних одиниць, зокрема з української мови польською.

Порівняння української та польської фразеології дозволило зробити висновок про наявність у них багатьох спільних ознак, зумовлених територіальною, історичною, ментальною близькістю українського і польського народів, подібністю у кліматі, традиціях тощо. У свою чергу наявність таких спільних ознак зумовлює суттєву схожість класифікацій фразеологізмів в українських і польських мовознавчих дослідженнях.

Переклад фразеологізмів пов’язаний із проблемою фразеологічної еквівалентності. Аналіз мовознавчих джерел, а також аналіз фразеологізмів, вжитих у тексті роману «Месопотамія» С.Жадана і його польського перекладу дозволив виокремити такі типи перекладу узуальних фразеологізмів: переклад повних фразеологічних еквівалентів, переклад часткових фразеологічних еквівалентів, переклад нееквівалентних фразеологічних одиниць, калькування, описовий переклад, контекстуальна заміна при перекладі фразеологізмів. Переклад трансформованих фразеологізмів, як виявилось, здійснюється переважно шляхом калькування.

Автор _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ.....	9
1.1. Межі фразеології в українських і польських дослідженнях.....	9
1.2. Генетична характеристика українських і польських фразеологізмів...	13
1.3. Польська і українська фразеологія як відображення особливостей культурної реалізації і концептуалізації дійсності.....	17
1.4. Проблеми українсько-польського перекладу фразеологізмів у наукових дослідженнях.....	20
1.5. Переклад трансформованих фразеологізмів.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ У РОМАНІ «МЕСОПОТАМІЯ» С. ЖАДАНА.....	27
2.1. Переклад повних фразеологічних еквівалентів.....	27
2.2. Переклад часткових фразеологічних еквівалентів.....	31
2.3. Переклад нееквівалентних фразеологізмів.....	35
2.4. Переклад фразеологізмів способом контекстуальної заміни.....	38
2.5. Переклад фразеологізмів способом калькування та описового перекладу.....	39
2.6. Переклад трансформованих фразеологічних одиниць.....	48
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Фразеологізми становлять важливий пласт будь-якої мови, функціонуючи як у літературному, так і в розмовному її варіантах, збагачуючи її та наповнюючи новим змістом. Аналіз фразеологічних одиниць у мові надає можливість прослідкувати історію та багатий досвід певної країни, частково ознайомитись з її звичаями та традиціями, що пов'язані з трудовою діяльністю, побутом та культурою, а також дізнатися про менталітет людей, які розмовляють цією мовою. Доцільним є також вивчення фразеології різних країн та народів у порівнянні, адже це дозволяє виявити спільні та відмінні риси у сприйнятті навколишнього світу їх представниками.

Незважаючи на інтенсивні дослідження, ані в українському, ані в польському мовознавстві немає розгорнутих монографічних праць, присвячених функціонуванню фразеологічних перетворень різних типів у сучасній художній прозі.

Вивченням фразеологізмів шляхом дослідження художньої прози займалися такі вчені: Авксентьев Л., Богдан М., Ганжа С., Давиденко Л., Добржанська Л., Кохан Ю., Скрипник Л., Супрун А., Ужченко В., Щербачук Л.

Актуальність нашого дослідження пов'язана зі зростаючим інтересом лінгвістів до проблем перекладу, складністю перекладу стійких словосполучень з однієї мови на іншу, великим кількісним складом фразеологізмів у творі С. Жадана «Месопотамія», їх важливими експресивно-стилістичними функціями.

Мета дипломної роботи – дослідити специфіку перекладу фразеологічних одиниць, представлених у творі С. Жадана «Месопотамія», з української на польську мову.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі *завдання*:

- здійснити характеристику українських та польських фразеологізмів;

- здійснити аналіз праць науковців, які цікавилися питанням перекладу фразеологічних одиниць;
- визначити основні проблеми перекладу українських фразеологізмів польською мовою;
- дослідити представлені у лінгвістичній літературі способи перекладу фразеологізмів, що є еквівалентними, частково еквівалентними, безеквівалентними та трансформованими одиницями;
- здійснити аналіз перекладу фразеологічних одиниць, використаних С. Жаданом у романі «Месопотамія».

Об'єкт дослідження – фразеологічні одиниці у романі С. Жадана «Месопотамія» та романі «Mesopotamia» Міхала Петрика й Адама Поморського.

Предмет дослідження – типи перекладу фразеологічних одиниць у романі С. Жадана «Месопотамія» та романі «Mesopotamia» Міхала Петрика й Адама Поморського.

Матеріалом дослідження слугував роман С. Жадана «Месопотамія» та його офіційний переклад польською мовою Міхала Петрика й Адама Поморського. Аналіз як оригінального твору, так і його перекладів, дав нам змогу проаналізувати використані автором фразеологічні одиниці, а також дослідити особливості їх передачі українською мовою, проаналізувавши перекладацькі трансформації, до яких звертались перекладачі.

Методи дослідження. У роботі використано метод фразеологічного аналізу – для виявлення фразеологічності словосполучення; контекстологічний (для аналізу використання фразеологізмів у різних контекстах та з'ясування їх ролі у створенні образності в художніх творах); трансформаційний метод – для аналізу перекладацьких трансформацій, до яких звертаються перекладачі в процесі перекладу фразеологізмів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні аналізу різних методів перекладу українських фразеологізмів польською мовою.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що, не претендуючи на вичерпність у висвітленні пропонованої теми, вона є новим кроком у дослідженнях теоретичної та практичної складової перекладу українських фразеологізмів польською мовою.

Практичне значення. Зібраний фактичний матеріал і результати дослідження можуть бути використані на курсах із фразеології, лінгвістики тексту, стилістики художнього тексту. Це також допоміжний матеріал перекладачам, які шукають методи перекладу фразеологічних одиниць. Загальні принципи й методи аналізу можуть бути використані у подальших лінгвістичних дослідженнях оказіональних фразеологізмів та їх перекладу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи викладено у статтях «Особливості перекладу фразеологічних одиниць з української на польську мову» та «Czuje się jakorzekarłynaścarodprąd», опублікованих у збірнику «Славістичні студії», заслухано на V Міжрегіональному науково-практичному семінарі «Теоретичні та прикладні проблеми сучасної філології» (Умань, 2020 р.).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Розділ 1. Особливості української і польської фразеології в аспекті генетичної та структурно-семантичної характеристик

1.1. Межі фразеології в українських і польських дослідженнях

Загально визнаного визначення фразеологізму (фразеологічної одиниці) як лінгвістичної одиниці ні в українському, ні у польському мовознавстві на сьогодні немає.

Звернемося до праць українських мовознавців. Такі диференційні ознаки фразеологізму, як належність до розряду слів, словосполучень чи речень, як відтворюваність, цілісність значення, стійкість за складом і структурою, експресивність, оцінність, емоційність, є дискусійними. Зумовленатака ситуація двома основними чинниками. По-перше, фразеологічний склад української мови досить широкий і різноаспектний. Його формування почалося у XVI ст., особливою активністю відзначився «вік фразеології» – XVIII ст., не припиняється творення фразеологізмів і сьогодні. Науковці нараховують у наш час понад 60 тисяч фразеологізмів [59, с.8 – 9]. Численні фразеологічні одиниці не є однаковими за генетичними, функціональними та структурно-граматичними ознаками. І це цілком зрозуміло: вони, як і слова, належать до різних типів, класів. Кожний з них має свій шлях становлення і розвитку.

По-друге, досить активно розвивається фразеологія як сфера лінгвістичних досліджень. Початок її формування пов'язують з ім'ям французького мовознавця Шарля Баллі, який у «Французькій стилістиці» (1909) виклав своє бачення сутності фразеологізму, запропонував класифікацію цих одиниць. У 40-ві роки почався активний розвиток фразеологічних досліджень у російському мовознавстві, де утворилася так звана «виноградівська школа», оскільки в основному дослідники розвивали ідеї, викладені у фразеологічній концепції В. В. Виноградова. Залучаються до фразеологічних досліджень у цьому аспекті й українські науковці.

Різноманітність досліджуваного матеріалу і аспектів його дослідження привела до формування досить широкого спектру трактувань фразеологізму як лінгвістичного феномену. Ще у часи становлення «виноградівської школи» виокремилися два підходи до визначення обсягу фразеології – «широкий» і «вузький». Співіснують ці підходи і на сьогодні, хоча в межах кожного з них також наявні різні інтерпретації обсягу фразеології.

Прихильники «широкого» підходу, у числі яких українські мовознавці Л.Г.Скрипник, Н.Д.Бабич, Ф.П.Медведєв, В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко, вважають, що об'єктом фразеології є стійкі сполучення, що як готові, цілісні одиниці аналогічні словам за своєю відтворюваністю, а також одиниці, у семантичному і структурному плані відповідні реченню.

За Ф. П. Медведєвим, фразеологія обіймає такі різновиди фразеологічних одиниць:

1.Прислів'я (*життяпрожити – не поле перейти; на віку – як на довгійниві; новетепер у нас життя, нема старому вороття*).

2.Приказки (*собака на сні; не всі в дома (в кого); п'яте колесо до воза; нірибанім'ясо; сьома вода на киселі; нечистий на руку; буде і на нашійвулиці свято; заглянесонце і в наше віконце;заткнути за пояс*).

3.Крилаті вислови (*У нас нема зерна неправди за собою; Вогонь в одержі слова; Чуттяєдиноїродини*).

4.Різні ідіоматичнісловосполучення (*байдикибити; баляндраситочити; пальці знати; задніх пасти*).

5.Мовні штампи, кліше (*здоровенькібули; просимо завітати; приділятиувагу*).

6.Каламбури (*правда твоя, що на вербігруші, на осиці – кислиці; тринди-ринди – завтра празник; на вовкапомовка, а зайцікобилуз'їли*) [36, с.7].

Скрипник Л.Г. виділяє ще й такі різновиди фразеологізмів, як формули побажань, віншувань (*від краю до краю усім добра бажаю*), формули прокльонів (*бий би її трясця*), узвичаєних відповідей на певні запитання,

прохання («Як поживаєш? – А так! *Жию– хліб жую*»), формули дражніння (*заплач, Матвійку, дам копійку*), складені терміни (*атомна енергія*) [48, с.24 – 72]

Представники «вузького» підходу до визначення обсягу фразеології схильні до обмеження цього обсягу тільки ідіоматичними виразами, тобто сполученнями слів із максимальним ступенем семантичного злиття [29]. Наближеною до такого розуміння обсягу фразеології є позиція українських науковців – Юрчук Л.А., Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. та інших укладачів «Словника фразеологізмів української мови». Так, в основу згаданого «Словника...» покладено розуміння фразеологічної одиниці як усталеного стійкого словосполучення з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення, створюване в основному внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступає членом речення [56, с.4]. Таким чином, при «вузькому» розумінні сутності фразеологічних одиниць основною ознакою фразеологізму вважають цілісність значення і десемантизацію компонентів ФО.

На сьогодні у фразеологічній науці формується уявлення про те, що ідіоматичні вирази складають ядро фразеологічного складу мови. Фразеологізми інших типів тяжіють до його периферії. До того ж, як зазначають Ужченко В.Д., Ужченко Д.В., не слід категорично заперечувати або стверджувати «фразеологічність» таких різновидів стійких сполук слів, як паремії, приказки, «крилаті слова». Одні з них належатимуть до «ядра» фразеології, інші – до «периферії». Так, досить близькі до ідіоматичних сполучень, а значить, до ядра фразеології, паремії алегоричного характеру типу *Куй залізо, поки гаряче*, яка має фразеологічне значення («поспішайробитищось, поки є час»), а от паремія *Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здоровою*, компоненти якої уживаються в прямому значенні, наближені до фразеології в основному ознакою відтворюваності, отже належать до периферії фразеології. І «крилаті слова» неоднорідні. Такі з

них, як *ахіллесова п'ята*, *бочка Данаїд* мають стійке метафоричне значення, можуть сполучатися зі словами вільного вжитку, виступати у ролі якогось члена речення, а отже, досить чітко співвідносяться з ідіоматичними фразеологізмами. Інші «крилаті слова», як-от *А братія мовчить собі*, *Витріщивши очі* (Т.Шевченко), звичайно, від ідіоматичних сполучень досить далекі [59, с.30 – 31].

До дослідження польської фразеології зверталися і звертаються такі науковці, як С. Скорупка, А. М. Левицький, Д. Буттлер, А. Пайдзінська, Х. Курковська, Д. Ритель, С. Бомба, Е. Козашевська, В. Хлебда, М. Басай. Емілія Козажевська пише, що межі фразеології як наукової дисципліни на сьогодні дуже нечіткі. Хоча науковці активно працюють в цій галузі, проте їх думки щодо природи та сутності фразеологізмів розходяться. [69, с. 179].

Основоположником польської фразеології вважається Станіслав Скорупка. Йому належить триступенева класифікація фразеологізмів, досі поширена у польському мовознавстві, за якою виділяють: стійкі словосполучення (*starygrzyb* – *людина похилого віку*); усталені вирази порівняльного характеру (*bladyjakkreda*; *wpaśćjakpoogień*); вільні словосполучення, що виникають зі значенькомпонентів, з яких складається усталений вираз (*drogaprzezlas*; *jeśćmięso*). За формальною класифікацією С. Скорупка також виділяє три групи ФО: вирази (*wyrażenia*), звороти (*zwroty*), фрази (*frazy*). Вирази – це сполучення щонайменше двох слів, у якому стрижневий компонент має номінативний характер (*falamorska*, *świeżomalowany*, *krajinamlekiem i miodempłynąca*); зворот – це словосполучення, що має вербальний характер (*pleśćtrzypotrzy*; *prawdęmówiąc*); фраза складається з номінативних та вербальних компонентів і має форму речення (*niemategożłego, sobynadobreniewyszło*) [71, с.6 – 7.]. С.Бомба та Е.Козашевська, послідовники С.Скорупки, праці яких опубліковані у 70-ті роки, намагаються розширити формальну класифікацію, додаючи до номінативних та вербальних ФО римовані та порівняльні. У своїй класифікації С.Бомба поділяє фрази на прислів'я, максими, сентенції та

вислови [20]. Отже, у польській фразеології досить помітним є «широкий» підхід до визначення меж фразеології.

Розглядаючи фразеологізми в аспекті їх перекладу, будемо дотримуватися «широкого» підходу у визначенні обсягу фразеологізмів за їх семантичними характеристиками, у граматичному плані до фразеологізмів відносимо словосполучення і речення.

1.2. Генетична характеристика українських і польських фразеологізмів

Для визначення особливостей перекладу фразеологізмів української, польської мов варто розглянути джерела фразеології обох мов, виявити спільне і відмінне у генетичній характеристиці українських і польських фразеологізмів.

До виявлення джерел українських і польських фразеологізмів зверталися такі мовознавці, як Л. Булаховський, І. Білодід, Л. Скрипник, Г. Курковська, С. Скорупка, А. Левіцький, А. Пайдзінська та ін. Результати їх досліджень узагальнено у науковій розвідці М. Абузарової. Вважаємо представлену цією дослідницею класифікацію прийнятною.

М. Абузарова передусім бере до уваги думку А. Мельничука, згідно з якою продовжені у часі і тісні зв'язки усіх європейських народів, більшість із яких об'єднує спільність наукових традицій, релігії, спільно пережиті політичні і культурні події, значною мірою зблизили усі європейські народи, незважаючи на своєрідність їх національних культур, мов – передусім у лексиці і у фразеологічних зворотах, що, як правило, калькувалися від мови до мови [37].

Наведемо перелік спільних для української і польської фразеології джерел, базуючись на класифікації М. Абузарової:

1. Грецько-латинська культура, що, безперечно, залишила виразний вплив на фразеологічний склад усіх європейських мов.

Основними джерелами походження фразеологізмів цієї групи є:

– давньогрецька й давньоримська міфологія (пол. piętaachillesowa – укр. Ахіллесова п'ята; пол. kośćizostałytrzucone – укр. жереб кинуто; пол. końtrojański – укр. троянський кінь; пол. przekroczyćRubikon – укр. перейти Рубікон; пол. puszkaPandory – укр. скринька Пандори; пол. syzyfowapraca – укр. сізіфова праця і под.);

– християнська традиція, особливо біблійні мотиви (пол. niewiernyTomasz – укр. Хома невіруючий, пол. оксиморон żywytrup – укр. живий труп, пол. głoswołającegonaruszczy – укр. голос (глас) волаючого(вопіючого) в пустелі (в пустині), пол. Sodoma i Gomora – укр. Содомі Гоморра і багато інших;

– переклади іншомовних фразеологізмів, що зазвичай походять з літературних творів, фільмів або утворені на базі висловлювань видатних осіб (пол. с'estlavie – укр. се ля ві, пол. byćalboniebyć (otojestpytanie)– укр. бути чи не бути, пол. brzydkiekaczątko – укр. гидке каченя і т. д.).

2. Слов'янська культура, на базі якої виникли спільнослов'янські фразеологічні одиниці: спільні фольклорні мотиви, вірування та традиції (нерідко джерелами фразеологізмів служили казки, легенди), спільне історичне минуле (особливо перебування двох народів в межах одного державного утворення), територіальна близькість, подібний клімат, побут, так звані переосмислені професіоналізми (зокрема ремесло, землеробство, військова справа) і, звичайно, схожа ментальність (особливо позначення якостей рис характеру людини та почуттів): пол. obiecywaćgruszkinawierzbie – укр. (що) грушка на вербі (ростуть), пол. odpukać w niemalowane drzewo – укр. постукати по дереву, пол. wodzićzanos – укр. водити за ніс, пол. serceciściska/kraje – укр. серце стискається/крається, пол. łamaćgłowę – укр. сушити голову, пол. robić z igływidły – укр. робити з мухи слона, пол. nieźlariepieszającajakzadwomagani – укр. за двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш [1, с.3 – 6].

Саме фразеологізми, які мають спільні генетичні ознаки, є досить зрозумілими для носіїв і української, і польської мов.

Але все ж у фразеології обох мов є одиниці, що належать до класу так званих реалій (національних фразеологічних одиниць). Скажімо, польський фразеологізм *bredzićjakPiekarsskinamękach* виник у зв'язку з виключно польською історією. Міхал П'єкарський був сандомирським зем'янином, який напав на Зигмунда III, за що його покарали на смерть, а перед смертю піддали жорстоким тортурам. Тому носієві української мови згаданий вище фразеологізм буде незрозумілим без додаткових пояснень.

Низка фразеологізмів у польській мові виникла під впливом середньовічних рицарських традицій, які відіграли значну роль саме у польському суспільстві: *ktoś zdobywaostrogi* (досягати успіху), *ktoś wstępujewsranki* (йти у бій), *ktoś wysadził kogoś zsiodła* (позбавляти когось посади), *ktoś rzucakomuś rękawicę* (провокувати когось), *ktoś podejmujerękawicę* (приймати виклик). Реалії, пов'язані з середньовічним рицарством, близькі і зрозумілі носіям польської мови. Для носіїв мови української, особливо для тих, що не належать до кола знавців історії, художньої літератури, вони не є достатньо актуальними.

Ще низка фразеологізмів, які не мають відповідників у мові українській: *buć q i ę* – 'бути вискочкою, робитина показ, бути надмірно правильним', *mieć ręce i nogi* – 'мати сенс, бути доцільним', наприклад так можна сказати про стан наукової праці, якщо вона «має руки і ноги», то значить вже близька до завершення; *mieć charakter w nogach* – 'жартівливо про особу, яка краще втече, ніж наражатиметься на небезпеку' (напр.: *Cosiędziwisz, że uciekł. Wszyscy wiedzą, że ma charakter w nogach*) [див. Абузарова М., с.7]. Не мають аналогів в українській мові також фразеологізми *robickomu a front* – 'бути невічливим стосовно когось'; *władca absolutny* – 'повний владика'; *głodny kawał* – 'погано надумана непристойна історія'.

Окрему групу фразеологізмів-реалій утворюють прислів'я, історично встановлені суспільством вислови: *niemategozłego, soby nadobrze niewyszło* утворився фразеологізм *coś wychodzi komuś nadobrze* – щось приносить користь. Інший приклад: прислів'я *ktopodkim dołkikopie,*

samwniespada перейшло у фразеологізм *ktoś podkimś dołkikopie*– хтось комусь шкодить, плете проти когось інтриги.

В українській мові також є фразеологізми, що для носіїв польської мови потрапляють до класу реалій. Низка їх пов'язана з актуальними для носіїв української мови історичними подіями. Таким є фразеологізм *пропав як швед під Полтавою* також є реалією. Пов'язаний він з історичною подією – Полтавською битвою, що закінчилася поразкою шведів, ця подія близька і викликає певні асоціації саме у носіїв української мови. Фразеологія української мови відобразила і ті сторінки нашої історії, які пов'язані з боротьбою проти татарських загарбників. Фразеологічні одиниці *непрошений гість гірше татарина; не до пари – з'їдять татари; аби сидячого татаре не взяли* мотивовані боротьбою українців проти татарської навали [28]. Подібні фразеологізми також є реаліями для носіїв польської мови.

Поповнюють цю групу фразеологізмів-реалій фразеологізми, пов'язані з весільним українським обрядом: *давати гарбуза, ставати на рушник*. Традиційно до класу реалій потрапляють фразеологізми-прислів'я і фразеологізми-приказки. Так, життя українського народу за часів кріпаччини описують фразеологізми *цитьте жаби, я ваш пан; скачи враже, як пан каже; не так тії пани, як підпанки; завзяте, як панське щеня; з панами й свинями не знайся; жаба на поріг, а пан за стіл; пан на троні, а хлоп на ослоні*.

Фразеологізми, які дійшли до наших часів зі славетної доби козацтва і в українському суспільстві мають позитивні конотації також є особливістю української фразеологічної системи: *гетьман знає, що в нас нічого немає; де байрак, там і козак; дівчина родиться, а козак на коня садовиться, звання козацьке, а життя собацьке*.

1.3. Польська і українська фразеологія як відображення особливостей культурної реалізації і концептуалізації дійсності

Сучасні мовознавці, які досліджують фразеологію, звертають увагу на те, що існують глибинні зв'язки між фразеологізмами і менталітетом певного народу. Це зумовлює низку подібностей і відмінностей між фразеологіями різних мов.

Територіальна і культурна близькість польського й українського етносу зумовлює те, що способи концептуалізації дійсності, відображені у фразеології, також багато в чому є подібними. Але є і відмінності.

Відповідно, науковці поділяють польські і українські фразеологізми на такі основні типи:

- фразеологізми, які збігаються за образною основою, покладеною в основу їх творення, а також на лексичному, семантичному, стилістичному рівнях;
- фразеологізми, які різняться на лексичному і/чи семантичному, і/чи граматичному, і/чи стилістичному, і/чи образному рівнях.

Досить значна кількість фразеологізмів польської і української мов збігаються за образною основою, лексичним складом, структурою і семантикою. Це стосується фразеологізмів-словосполучень, фразеологізмів, що є прислів'ями і приказками, крилатими висловами:

Ktonie w ciemiebyty – Не в тім'я битий хто;

Szukaćwczorajszegodnia – Шукати вчораинього дня;

Niemiećwszystkich w domu – Не мати усіх дома;

Graćpierwszeskrzypce – Першу скрипку грати;

Kupowaćkota w worku – Купувати kota в мішку.

Niemiałababakłopotu, kupiłasobieprosię – Не мала баба клопоту – купила порося;

Nietakidiabelstraszny, jakgotalują – Не такий чорт страшний, як його малюють;

Jednajaskółkanieczyniwiosny – Одна ластівка весни не робить.

Зазвичай різниця у образній основі фразеологізмів веде до різниці у лексичному їх складі, можливо – у структурі, а також у семантиці.

Gryźćkamienie – Класти зуби на полицю;

Miećpieniędzyjakłodu – Мати грошей як сміття;

Muchaniesiada – Комар носа не підточить;

Plućsobie w brodę – Кусати <соби> лікті;

Wiercićkomudziurę w brzuchu – Душу виймати з кого.

Gdziekuchareksześć, tamniemacojeść – Де багато няньок, там дитякаліка;

Szkodaczasu i atlasu – Для такої забави шкода й світла світити;

Czekajtatkalatka<ażkobyłęwilki (wilcy) zjedzą> – Ждали, ждали, тай жданки розгубили;

JakKubaBogu, takBógKubie – Як гукаєш, так і відгукується;

Nieszczęściachodzapoludziach – Усяка людина своє лихо має.

Celuświęcaśrodki – Мета виправдовує способи (думка, яку зустрічаємо в утворах Н. Макіавелі, Г. Бузенбаума, Б. Паскаля);

Burza w szklance wody – Буря в склянці води (Р. де Монтезкью);

Brzydkiekaczatko – Гидке каченя (назва казки Г. Х. Андерсена).

Водночас, фразеологізми навіть з однією образною основою в обох мовах можуть мати розбіжність у семантиці, можливо – у структурі, у стилістичному забарвленні елементів фразеологізму. Наведемо приклад із дослідження О. Г. Лозинської: *(ktoś) dzwoni / szczękazębami [nachłodzię / z zimna / z gorączki / zestrachuitp.]* „хтосьдріж з zimna, gorączki, zestrachu; wywołujecharakterystycznydźwięk, uderzajączębami o zęby” (хтосьтремтить з холоду, **гарячки**, зі страху; видає специфічний звук, вдаряючи зубами по зубах) (WSFJP) та двох українських ФО *(хтось) дзвонить зубами*, „1. хтось тремтить від холоду, страху; 2. *(хтось) не має чого їсти, голодує*” та *(хтось) цокоче / цокотить / цокає зубами* „хтось тремтить від холоду, страху і т. ін.” (ФСУМ і СФУМ). Якщо в обох фразеологізмах є дві спільні семи (‘холод’ і ‘страх’), то у польському фразеологізмові є сема додаткова – ‘гарячка’, а в

українському – ‘голод’. Отже, фразеологізми (*ktoś*) *dzwoni / szczękazębami / (хтось) цокотить, цокоче зубами*, маючи одну образну основу, однакове стилістичне забарвлення лексем, однакову структуру, різняться на рівні семантики[9].

Семантико-стилістичні розбіжності спостерігаємо у фразеологізмах *ratykietnawodziepisane* – *вилами на воді написане*– ‘сумнівна, маловажлива дія’; порівняй: *писати вилами* – *писати паликом*); *strzećjakoka w głowie* – *берегти як зіницю ока*– ‘пильно зберігати, доглядати’; порівняй: *око в голові* – *зіниця ока*).

Відмінність за формою, лексичним складом може бути незначною, а значення при цьому – еквівалентним. Приклади фразеологізмів польської і української мов, у яких образні основи різні, мотивують вони абсолютно подібні значення, наводить Космеда Т.А.: в українській фразеології як *(мов, ніби) корові сідло* уживається для вираження повного заперечення викладеного змісту, тобто ‘зовсім не личить, не підходить що-небудь’, у фразеології польській для вираження цього ж значення використано образ свині: *jak świnisiodło*. Подібна ситуація складається із фразеологізмами, які містять антропоніми. Якщо в українській фразеології значення ‘дуже давно, у дуже давні часи’ передається фразеологізмом *за царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля)*, то у фразеології польській таке ж значення реалізує фразеологізм, що містить інший антропонім: *za (czasów) króla Świeczka*. [23, с.10 – 11].

Отже, українська і польська мови – це засоби спілкування двох споріднених слов'янських народів, що мають чимало спільного. І це зумовлює багато в чому спільний фонд фразеологічних одиниць. Однак є і розбіжності, зумовлені певними особливостями історичного, культурного життя обох народів, а також – особливостями концептуалізації дійсності в обох народів. Внаслідок цього у польській і українській фразеології виокремлюються фразеологізми, різні за образною основою і/або лексичним складом, і/або структурою, стилістичним забарвленням. Усі згадані різновиди фразеологізмів вимагають особливих підходів у перекладі.

1.4. Проблеми українсько-польського перекладу фразеологізмів у наукових дослідженнях

Переклад фразеологізмів пов'язаний з проблемою фразеологічної еквівалентності. Існує декілька класифікацій, у яких розглядаються еквівалентні / нееквівалентні фразеологічні одиниці. О. Кунін [26, с. 96 – 97] розмежовує моноеквіваленти та вибіркового переклад. Моноеквівалентами науковець називає такі стійкі словосполучення, які мають тільки один відповідник в іншій мові. Вибірковий переклад стосується тих фразеологізмів, які мають декілька синонімів в мові, на яку здійснюється переклад. Цю класифікацію можна відобразити таким чином:

- 1:1 – фразеологічна одиниця в мові X має один відповідник у мові Y;
- 1:2 (або більше) – фразеологічній одиниці в мові X відповідає кілька синонімічних еквівалентів у мові Y;
- 1:0 – фразеологічна одиниця у мові X не має відповідників у мові Y [70, с. 27].

Більш складний характер мають дослідження якісної еквівалентності. Насамперед визначається семантична відповідність фразеологічних одиниць, які функціонують у досліджуваних мовах, а потім порівнюється їх формальна структура. Саме такий напрям дослідження якісної еквівалентності запропонував Мечислав Басай [68], ділячи якісну еквівалентність на семантичну та формальну.

Інші класифікації спрямовані на унаочнення різниці між фразеологізмами на лексичному та структурному рівнях. О. Кунін, часткові фразеологічні еквіваленти розмежовує на такі групи:

- часткові лексичні еквіваленти;
- часткові граматичні еквіваленти;
- еквіваленти, що відрізняються внутрішньою образністю фразеологічних зворотів [26, с. 29].

Польські дослідники, підкреслюючи той факт, що вагома частина польських і українських фразеологізмів є ідентичною у структурно-граматичному і семантико-лексичному відношенні, стверджують, що фразеологічний переклад передбачає використання в тексті перекладу стійких одиниць різного ступеня близькості – від абсолютного еквівалента до приблизної фразеологічної відповідності [6, с.9].

Ми вважаємо прийнятною класифікацію типів польських і українських фразеологізмів у перекладі, запропоновану М. Абузаровою. Мовознавець виокремлює такі групи:

1. Фразеологізми, що мають відповідники в українській мові і не викликають значних труднощів при передачі українською мовою.

2. Фразеологічні структури, що не мають відповідників в українській мові.

У першій групі М.Абузарова виокремлює підгрупи:

1.1. повні структурно-семантичні відповідники: *patrzećprzezróżoweokulary* – дивитися крізь рожеві окуляри, *rzucaćsłowanawiatr* – кидати слова на вітер, *kupowaćkota w worku* – купувати kota в мішку. Здебільшого це фразеологізми, що використовуються на побутовому рівні. Їх ідентичність зумовлена територіальною, історичною, ментальною близькістю українського і польського народів, подібністю у кліматі, традиціях тощо.

1.2. часткові відповідники з подібним (інколи майже ідентичним)лексичним складом та тотожною семантикою: *być w siódmymniebie* – бути на сьомому небі, *zakochaćsięodpierwszegojrzzenia* – закохатися з першого погляду, *graniewartaświeczki* – гра не варта свічок табагато інших. У двох перших прикладах різниці між польськимта українським фразеологізмом полягають тільки у використанніприйменникових конструкцій, що може спричинити помилкову замінуприйменника і призвести до порушення синтаксичної форми. Тому

напряменикові конструкції у фразеологізмах слід звертати особливу увагу, намагаючись запам'ятати їхнє правильне використання.

1.3. семантично однакові фразеологізми, що мають різну образну основу: *plućsobie w brodę* – *кусати лікті, як Kuba Bogu, tak Bóg Kubie* – як гукнеш, так і відгукнеться, *rzucać kłody pod nogi* – вставляти палиці в колесато що.

М. Абузарова зазначає, що переклад фразеологізмів цієї групи не викликає особливих труднощів, оскільки можна використати найкращий спосіб – передати фразеологізм фразеологізмом.

Характеризуючи фразеологізми, що не мають відповідників у мові українській, дослідниця пише, що у цьому випадку перекладач повинен подати свою пропозицію фразеологічного відповідника або застосувати метод лексичної експансії, тобто пояснювальний, описовий переклад, який дозволить найбільш повно розкрити зміст фразеологізму. Застерігає М. Абузарова від необережного застосування для перекладу фразеологізмів цієї групи транскрипції чи калькування.

Вважаємо значимим зауваження дослідниці щодо наявності в обох зазначених вище групах фразеологізмів із особливими ознаками. Серед них:

- фразеологізми, що характеризуються багатозначністю: *mieć dobrze w głowie* може означати 'бути розсудливим, розумним' і в цьому контексті можна дібрати такі українські фразеологічні відповідники як *мати голову на плечах, мати всі клепки в голові, мати олію в голові, мати тяму в голові* та под., але також польський фразеологізм *mieć dobrze w głowie* може мати значення 'бути під впливом алкоголю', тоді відповідниками будуть такі евфемізовані сполуки, як *лизнути скляного бога, дати гарту, зачмелити голову, плести кренделі ногами, горло прополоскати* та багато інших.
- національні фразеологічні одиниці (реалії), особливо важкі для розуміння іноземців: *Anglik z Kołomyi* – у тексті перекладач повинен виявити, що це фразеологізм (дослівний переклад методом калькування

«англієць з Коломиї» без додаткового пояснення/коментаря може бути помилковим і спотворити значення висловлювання в тексті) і подати додатковий опис ‘хтось, хто на показ вдає, що чудово знає англійську мову, вимовляє або записує польські слова чи словосполучення як іношомовні’, у широкому розумінні ‘мешканець провінції, який вдає світську людину’;

- регіональні фразеологізми. Так, у познанській говірці є фразеологізм *dostać wilka – ‘siedzieć na zimnym i zachorować/przeziębienie’*; цей фразеологізм не поширений і у загальнолітературній польській мові, українською його можна перекласти таким чином: ‘сидіти на холодному і захворіти/простудитися’. У таких випадках, як і з фразеологізмами-реаліями, перекладач нерідко змушений вдатися до описового перекладу або перекладацького коментаря;
- міжмовні фразеологізми-омоніми з оманливою зовнішньою формою (однаковою або подібною структурою), але із різним значенням: *odręki* означає ‘відразу’; в українській мові *від руки* значить ‘ручним способом’ (наприклад, *написаний від руки аркуш*); у польській мові *niebieskiptak – ‘нерозсудлива, невідповідальна людина, що не має відповідного заняття, живе за рахунок інших, дармоїд’*, український відповідник – *вітер в голові*; натомість український фразеологізм *синій птах – ‘символ щастя, ідеалу’*[1, с.6 – 11].

Отже, фразеологія відображує менталітет народу, його звичаї, традиції, систему моральних, ціннісних уявлень. Це своєрідний код, який вимагає від перекладача розкодування на основі розуміння широкого контексту, у якому вживаються фразеологізми в обох мовах.

Переклад тих фразеологізмів, які мають спільну образну основу, однаковий лексичний склад, однакові структурні і стилістичні ознаки, не викликає особливих труднощів, оскільки для них можна знайти відповідний фразеологізм. Для фразеологізму, що не має відповідника у мові перекладу, можна створити авторський фразеологізм або застосувати пояснювальний,

описовий переклад, який дозволить найбільш повно розкрити зміст фразеологізму. Особливої уваги потребують фразеологізми-реалії, регіональні фразеологізми, багатозначні фразеологізми і фразеологізми-омоніми.

1.5. Переклад трансформованих фразеологізмів

У східнослов'янському мовознавстві нетрадиційне вживання фразеологізмів називають семантичними фразеологічними трансформаціями, а в польському – контекстними інноваціями.

Вивченню специфіки та структури трансформованих фразеологізмів присвячено праці С. Бомби, Г. Бургера, С. Пташника, А. Урбана, Л. Федоренка та ін. Дослідження трансформованих фразеологізмів продовжуються, є актуальними з огляду на факт постійного зростання їх кількості та особливості перекладу.

На перший погляд, трансформація фразеологізму може здатися певним оксюмороном, оскільки вона «суперечить одній з основних характеристик фразеологічних одиниць – стійкості, стабільності компонентного складу» [64, с. 3].

Згідно з визначенням лінгвіста С. Бомби, трансформовані фразеологізми – це «інновації, що виникають у результаті доповнення компонентного складу фразеологічної одиниці новими компонентами, найчастіше з метою актуалізації її змісту» [64, с. 24].

Поділяємо думку фахівців про те, що трансформація фразеологізму повинна розглядатися в контексті, оскільки вона нерозривно пов'язана з певним текстом, у якому функціонує.

Усі трансформовані фразеологізми викликають у пам'яті реципієнта узуальний фразеологізм, він порівнює зміст узуального фразеологізму й нове, розширене значення його у прочитаному тексті [57].

Погляди дослідників на класифікацію трансформованих фразеологізмів відрізняються. Зупинимося на розподілі, який запропонував С. Пташник. Він виділяє два типи фразеологічних трансформацій: а) структурний (субституція, експансія, редукція, контамінація, граматичні модифікації) та контекстуальний (одночасна асоціація з прямим значенням звороту чи його конститuentів; домінантна актуалізація фразеологічного значення, при якій модифікація корелює з контекстом відповідно до прямого значення звороту чи конститuenta; одночасна реалізація прямого та фразеологічного значень) [45, с.9].

Польський фразеолог С. Бомба[67] запропонував свою класифікацію і виділив інновації-додавання, інновації-заміни, інновації-контамінації, інновації-скорочення, інновації-регулювання та інновації-розширення.

Найчастіше ми маємо справу з інноваціями-регулюванням, суть якої полягає на перетворенні фразеологічної структури на рівні граматики, словотвору. У межах цієї інновації можливими є зміни категорії числа окремих компонентів, напр. *wszystkiesprawuwyłożył imkawana ławy*(змінено однину на множину виразу *ławy* у фразеологізмі *ktoś wyłożył coś kawana ławę*); категорії стану, напр. *To świetnyzespół, kierownikdobrał doniegoludzijak tysekonie*(змінено стан дієслова *dobierać* у фразеологізмі *ktoś dobrał się jak tysekonie*); категорії виду, напр. *coś palinapanewce*(замість *coś spaliłapanewce*); дериваційні зміни компонентів, напр. *ktoś robicoś podplaszczemczegoś* (замість *ktoś robicoś podplaszczykiemczegoś*).

Окремим типом фразеологічної інновації є контамінації. С. Бомба дає таке визначення цьому явищу: «схрещення двох або більше фразеологізмів, кожен з яких вносить до новоствореної одиниці частину свого лексичного складу, або схрещення фразеологізму з вільним словосполученням» [67, с. 28].

До прикладу: *na pochyle drzewo i koza nie naleje* (*na pochyle drzewo wszystkie kozy skaczą i z próżnego i Salomon nie naleje*), *pies jest pogrzebany w szczegółach*(*tu jest pies pogrzebany i diabeł tkwi w szczegółach*).

Наступним, не менш численним типом фразеологічних інновацій, є інновації-додавання, тобто поповнення фразеологічного звороту новими компонентами: *komuś ciężki kamień spada z serca* (фразеологізм доповнено словом *ciężki*).

Інновації-скорочення характеризуються скороченням складу фразеологічної одиниці за рахунок усунення одного чи декількох компонентів. Наприклад, *ktoś rzuca kłody* (замість *ktoś rzuca kłody pod nogi*).

Ще одним різновидом інновацій, відповідно до класифікації Бомби, є інновації-заміни, які полягають на заміні одного компонента фразеологічної сполуки на інший. Найчастіше такій заміні підлягає один компонент, рідше – декілька, напр.: *wilczaprzysługa* (замість *niedźwiedziaprzysługa*).

Інновації-розширення. Їх суть – розширення сполучуваності компонентів фразеологізму. Таку інновацію проілюструє приклад: *zapalać radio, zapalać silnik, zapalać żarówkę* (похідні від: *zapalać świecę, zapalać łuczywoi* т. д.).

Незалежно від того, яку трансформацію застосовував автор оригіналу, важливо, аби суб'єкт комунікації розпізнав початкову форму фразеологізму і зрозумів, яким змінам він піддався. З цією метою і автор тексту оригіналу, і перекладач мають ретельно застосовувати фразеологічні трансформації, пам'ятаючи про доступність та зрозумілість деформованої фразеологічної структури.

Розділ 2. Аналіз перекладу українських фразеологізмів польською мовою у романі «Месопотамія» С. Жадана

2.1. Переклад повних фразеологічних еквівалентів

Як було зазначено вище, повні структурно-семантичні відповідники – це фразеологізми, які здебільшого використовуються на побутовому рівні. Їх ідентичність зумовлена територіальною, історичною, ментальною близькістю українського і польського народів, подібністю у кліматі, традиціях тощо.

На нашу думку, найбільш влучне визначення критеріїв міжмовної еквівалентності подали у своїх працях Солодухо Е., Зорівчак Р., Квеселевич Д., Арсентьєва О., Райхштейн А.

Ознайомившись із матеріалами досліджень Солодухо Е., погоджуємось з його точкою зору, що збіг синтаксичних функцій, так само як і однакове лексичне наповнення чи подібність внутрішньої форми, не завжди свідчать про еквівалентність зіставляваних фразеологізмів. Головною ознакою фразеологічної міжмовної еквівалентності слід вважати збіг змістового боку співвідносних ФО (семантична еквівалентність) [52, с. 22].

Зорівчак Р. під повною фразеологічною еквівалентністю розуміє рівнозначну образність, предметно-логічний, експресивно-емоційний і функціональний зміст, а також структурно-граматичне оформлення [15, с. 50].

Квеселевич Д. розрізняє повні фразеологічні еквіваленти, які повністю збігаються за компонентним складом, значенням, образністю, граматичною структурою, часткові фразеологічні еквіваленти, які мають незначні лексичні або граматичні відмінності, та аналоги, адекватні за значенням, проте не ідентичні за компонентами [17, с. 18].

Під аспектною тотожністю ФО Райштейн А. розуміє співвіднесеність їх компонентного складу і граматичної організації. А при функціонально-

смісловій співвіднесеності фразеологізмів спостерігається збіг їх сигніфікативного і прагматичного значення. Зазвичай подібний збіг буває при аналогічній лексичній і структурній організації ФО в обох мовах. І, як уже згадувалося вище, Райхштейн А. виділяє такі типи міжмовних фразеологічних відношень: а) тотожність, тобто повний збіг аспектної організації і змісту; б) лексична варіантність чи структурна синонімія, тобто збіг синтаксичної організації і змісту при неповній тотожності компонентного складу; в) гіперо-гіпонімія, тобто неповна тотожність сукупного сигніфікативного значення завдяки наявності в однієї із зіставляваних ФО додаткових семантичних ознак; г) стилістична синонімія, тобто неповна тотожність сукупного змісту за рахунок відмінностей у стилістичному значенні та ін[47, с. 24].

Повні фразеологічні еквіваленти можна знайти у романах «Месопотамія» та «Mezopotamia».

Втратити голову розумніше в перевірених місцях [13, с. 15] / *Tracić głowę lepiej w miejscach sprawdzonych*” [73, с. 12].

Сергій Жадан використав ФО **го́лову втрача́ти** (втра́тити, губи́ти, згуби́ти, загуби́ти і т. ін.) – втратити владу над собою, здатність обдуманно діяти [46] без синтаксичних чи граматичних порушень. У перекладі фразеологізм переданий польським відповідником, який збігається з українським варіантом в усіх відношеннях: з огляду на граматичну структуру, лексичний склад, значення та образність: [ktoś] **traci głowę** – ktoś w trudnej sytuacji przestaje rozsądnie myśleć i działać [72].

Вони зупинилися, Соня прислухалась, він заскрипів зубами” [13 с. 101] / *Sonia nasłuchiwała, on zazgrzytał zębami* [73, с. 83].

Перед нами типовий приклад повних еквівалентів: ФО обох мов мають однаковий денотативний зміст, а також форму зв'язку між словами, тобто синтаксичну будову. Прослідковуємо: пол. [ktoś] **zazgrzytał zębami** – ktoś okazał swoje niezadowolenie, złość lub nawet wściekłość [72] (дієслово + іменник) та укр. **скреготати** (скреготіти, заскреготати, заскреготіти, скрипіти,

заскрипіти) зубами – виявляти лють, роздратування, досаду[46] (дієслово + іменник).

Вона довго не знаходила собі місця, не давала нікому слова й поводилась, як на власному дні народження, вимагаючи добрих слів, радості й напоїв” [13, с. 22] / *Długonieznajdowałaśobiemiejsca, niedawałańikomudojść dosłowaizachowywałaśię takjakwłasnychurodzinach, żądajędobrychsłów, radościinapojów*[73, с. 17].

Автор «Месопотамії» використав фразеологічний зворот **не знаходити (не знайти) [собі] місця**: а) втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій; б) фізично страждати від чого-небудь [46] узуально, не трансформуючи його. Цього принципу дотрималися і перекладачі: укр. *не знаходила собі місця* (частка + дієслово + займенник + іменник) та пол. [ktoś] **nie może znaleźć sobie miejsca**– ktoś jest bardzo zdenerwowany lub zaniepokojony i z tego powodu nie potrafi zająć się na dłużej żadną czynnością [72](частка + дієслово + займенник + іменник).

Черговий приклад: – *Погано. – Маріо навіть не захотів згадувати, як вони з Колею вночі витягали сітями рибу з водосховища і як він, Маріо, звалився в чорну проїму води, і Коля мусив виловлювати його, а потому відпоювати спиртом, проклинаючи, на чому світ стоїть* [13, с. 160] / *Marionawetniechciał sobieprzypominać jakrazemzKolą wyciągalinocą sieciamirybyzzalewuijakon, Mario, wpadł doczarnejotchlani, iKolamusiał gowylać, apotempoić spirytusem, klnąć naczym światstoi*[73, с. 134].

Тут звертаємо увагу на використання автором узуального ФО **клясти на чім світ стоїть** кого – дуже проклинати [46], а перекладачами повного еквіваленту [ktoś]**klinienaczym światstoi**/[ktoś]**przeklinanaczym światstoi** – ktoś wypowiedabardzoobraźliwelubwulgarnesłowa, wyrażającwtensposóbsilnenegatywnemocje [72]. Ці фразеологічні одиниці однакові за структурними моделями: укр. *проклинаючи на чому світ стоїть* (дієприслівник + прийменник + частка + іменник + дієслово), пол.

klnąc naczym światstoi (дієприслівник + прийменник + частка + дієслово) та мають тотожне значення «проклинати».

Знаходячи спільну мову з тими, хто нічого не приховує [13, с. 264] / *Znajdując wspólny język z wszystkimi, którzy niczego nie ukrywają* [73, с. 221].

Вжиті в цих реченнях фразеологізми однакові за структурними моделями (дієприслівник + прикметник + іменник): **знаходити (знайти) спільну мову** з ким – досягати повного взаєморозуміння з ким-небудь [46]; **wspólny język** – łatwość wzajemnego rozumienia się w jakiejś sferze [72]. Отже, узуальний фразеологізм переданий в перекладі повним еквівалентом.

Шкіратакістки. Лишийого [13, с. 171] / *Skóra i kości. Zostaw go* [73, с. 142].

Бачимо, що у наведеному вище прикладі фразеологічні одиниці однакові за моделями (іменник + іменник) та мають однакове значення: **ті́льки (лиш, самá) шкі́ра (шкúра) та кісткі́**; **Одні́ (самі́, ті́льки) кісткі́ та шкі́ра (шкúра)** – дуже худий [46]; **skóraikości** – ktoś bardzo chudy i zwyklemizerny [72]. Типовий приклад передачі при перекладі фразеологічної одиниці повним еквівалентом.

Просто потрібно брати все у свої руки, подумав я і пішов у душ [13, с. 62] / *Trzeba prosto wziąć wszystko w swoje ręce, pomyślałem i poszedłem pod prysznic* [73, с. 51].

Перед нами знову фразеологічні одиниці однакові за структурними моделями (дієслово + іменник + прийменник + займенник + іменник) та мають тотожне значення. Бачимо, що автор вжив узуальний ФО **бра́ти (взя́ти, забира́ти, забра́ти) в [свої́] ру́ки (до [свої́х] рук)**: а) (кого) підкоряти собі, примушувати слухатися, коритися і т. ін.; б) (що) переймати на себе керівництво, управління чим-небудь; в) (що) захоплювати що-небудь, заволодівати чимсь [46], а перекладачі подали повний еквівалент, тотожний за образністю, лексичним складом, значенням: [ktoś] **bierze coś w swoje ręce** – ktoś zajmuje się czymś osobiście, chcąc mieć nad tym kontrolę [72].

*Пішли, тримаючись за руки – старша, Кіра, ображалася на молодшу, Олю, за те, що та знову забагато пила, а Оля ніжно **поплескувала** Кіру **по спині**, від чого шкірою Кірибіглимурашки, лопатки аж подзенькували від холоду, анао чахвиступали сльози* [13, с. 23] / *Poszły, trzymając się za ręce – starsza, Kira, złościła się na młodszą, Olę, że ta znów za dużo piła, a Ola czule **poklepywała** Kirę **po plecach**, przez co po skórze Kiry przebiegały dreszcze, łopatki podzwaniały z zimna, a w oczach wzbierały łzy*” [73, с. 18].

Узуальна форма українського фразеологізму **плескати по спині** – виразити співчуття [46] у С. Жадана відповідає польській ФО: [ktoś]**poklepuje****poramieniu**[kogoś] – ktoś traktuje protekcyjnie osobę uważaną za słabszą lub gorszą [72]. Так, бачимо використаний перекладачами повний еквівалент, який збігається за структурною будовою: укр. *поплескувала по спині* (дієслово + прийменник + іменник), пол. *poklepywała po plecach* (дієслово + прийменник + іменник) та денотативним змістом «виражати співчуття».

2.2. Переклад часткових фразеологічних еквівалентів

Частковий фразеологічний еквівалент або фразеологічний аналог – це такі міжмовні фразеологічні відповідники, які є однаковими за змістом, стилістичною характеристикою, але різняться лексичним наповненням і граматичною структурою [62].

Часткові фразеологічні еквіваленти можна розділити на дві групи: лексичні та граматичні.

Часткові лексичні еквіваленти, у свою чергу, можна розподілити на дві групи. До першої групи належать фразеологічні одиниці, які співпадають за значенням, стилістичному забарвленню та близькі за образністю, але різняться за лексичним складом. До другою групи часткових лексичних еквівалентів належать ФО, які співпадають за значенням, стилістичному

забарвленню та різняться за образністю. Часткові граматичні еквіваленти співпадають за значенням, образністю, лексичним складом та стилістичному забарвленню, а різняться за такими формальними ознаками, як число та порядок слів. Використання відповідності цього типу забезпечує досить високий ступінь еквівалентності [8].

Однак, існують деякі обмеження. По-перше, на думку В. Комісарова, необхідно зберегти емоційні та стилістичні значення ФО. По-друге, слід враховувати два фактора: стилістичну нерівноцінність деяких аналогових фразеологізмів і національне забарвлення ФО [21].

До вищезазначених засобів перекладу ФО С. Влахов ще відносить “індивідуальні” еквіваленти. Не знаходячи в мові перекладу повного еквіваленту, перекладач іноді змушений створювати свою фразеологічну одиницю, використовуючи вже існуючі в МП фразеологічні засоби. Близьким до цього є пристосування до контексту вже існуючої фразеологічної одиниці шляхом зміни структури, додавання нових компонентів, надання за допомогою фонетичних засобів форми прислів'я та ін. [8].

Розглянемо переклад часткових еквівалентів на прикладі роману «Месопотамія».

Кожна війна для них як манна небесна, // і загиблих героїв завжди прикрашають квітами [13, с. 364]/ Każdowojnajestdłanichjakmannaznieba, // bohaterówpoległychkwiaty się stroimiłośnie [73, с. 310].

Різниця між польським та українським фразеологізмами полягає у використанні прийменникової конструкції (*mannaznieba*) та безприйменникової (*маннанебесна*). Сергій Жадан вживає узуальну форму фразеологізмум**анна небесна** (з **неба**) – про те, що дається легко, без зусиль [46], тоді як перекладачі дотримуються польського ФО з тотожним значенням. Як бачимо, у польській мові подібний фразеологізм вживається з прийменником: **manna z nieba** – coś dobrego, cootrzymaliśmynieoczekiwanielibez żadnegowysiłku [72]. Такі часткові

фразеологізми мають відповідно різні структурні моделі укр. *манна небесна* (іменник + прикметник), пол. *mannaznieba* (іменник + прийменник + іменник).

– *Ія, – додаливодинголосмиізСемом*” [13, с. 27] / – *I ja – dodaliśmy jednym głosem z Samem*” [73, с. 21].

Узуальний фразеологізм **в одін гóлос**: а) одностайно; б) в один час; одночасно, разом [46], вжитий автором роману, при перекладі відтворений польським відповідником [ktoś] **mówi jednym głosem** – *ktoś wyraża taką samą opinię na jakiś temat* [72], який має подібне значення, проте відрізняється структурною будовою: укр. *в один голос* (прийменник + прикметник + іменник), пол. *mówić jednym głosem* (дієслово + прикметник + іменник). Бачимо, знову ж таки, що для українського ФО характерна прийменникова конструкція, а для польського – безприйменникова.

Критично оглянув мене з ніг до голови [13, с. 81] / *Krytycznie oglądał mnie od stóp do głów* [73, с. 67].

Тут бачимо, що і автор використав узуальний фразеологізм **ГОЛОВІ ДО НІГ; З НІГ ДО ГОЛОВІ; З (ВІД) ГОЛОВІ ДО П'ЯТ** – повністю, цілком [46], не трансформуючи його форми, і перекладачі. Проте, уважно приглядаючись до структури двох узуальних фразеологізмів, можемо розпізнати певні відмінності. У польському варіанті ФО **oglądać od stóp do głów** – *obejmująca całość człowieka* [72] має такий структурний вигляд: *oglądać od stóp do głów* (дієслово + прийменник + іменник в множині + прийменник + іменник в множині). Натомість, український ФО має інакшу модель: *з голови до ніг* (прийменник + іменник в однині + прийменник + іменник в однині). Тобто різниця між ФО полягає у числі іменників та наявності додаткового елемента – дієслова у польській ФО, при цьому значення лишається незмінним.

... *знову обірвався на півслові, згадав кримінальну хроніку, випадок із закритою сауною, у якій накрили священиків, але тут навіть вона попросила його замовкнути* [13, с. 216] / ... *znów urwał w pół słowa, wspomniął kronikę*

kryminalną, przypadek zamkniętą sauną, w której nakryli sięży, aleoty monanie chciała słuchać [73, с. 181].

У польській мові побутує ФО **wpół słowa** – przerwać: так, że mówiący niespodziewanie kończy swoją wypowiedź [72], тотожний за значенням до українського **на півслові** – обриваючи мову, спів, зненацька зупиняючись під час розмови і т. ін. [46], проте він не є повним еквівалентом. Звернімо увагу на структурну форму обох фразеологічних одиниць. Укр. *на півслові* (прийменник *на* + іменник) та пол. *wpół słowa* (прийменник *w* + частка + іменник).

Звернемо увагу на ще один приклад: *Він завжди мав при собі священні моці, привезені йому Бенею із Синаю, а що ніхто з нас ніколи в очі їх не бачив, то лише з тієї причини, що моці виносити в ринг суворо заборонено олімпійським комітетом* [13, с. 28] / *Zawsze miał przysobiereliwię, które Bieni przywiózł z Synaju, a że nikt z nas niewidział ich na oczy, to tylko dlatego, że komitet olimpijski surowo zabrania wnoszenia relikwii na ring* [73, с. 22].

Українська ФО **не бачити у вічі** – 1. *кого*. Не бути знайомим з ким-небудь, не знати когось. 2. *чого*. Немає; не можна знайти [46]; польська [ktoś] **nie widział na oczy** [kogoś/czegoś] – używane do podkreślenia, że ktoś nie miał żadnego kontaktu z kimś lub czymś [72] – часткові еквіваленти. Різниця лише у прийменникових конструкціях (укр. *не бачити у вічі*, пол. *niewidzieć na oczy*). Проілюструємо структурну будову обох ФО: укр. *не бачити у вічі* (частка + дієслово + прийменник *у* + іменник), пол. *niewidzieć na oczy* (частка + дієслово + прийменник *na* + іменник). У перекладі українська ФО відтворена польським відповідником.

Порадила не їхати зайцем – вони ні за що платити не будуть” [13, с. 271] / *Poradziłaniejechać nagarę – opinie zamierzają zanicplacić”* [73, с. 226].

Перед нами черговий яскравий приклад часткових фразеологічних еквівалентів. Узуальний фразеологізм **їхати зайцем** – їхати без квитка і боятися бути пійманим, викритим [46], який постав у романі, відповідає

польському еквіваленту **jechać nagaę** –niemając biletu; osobaniezdarnainieumiejącasobieporadzić w różnych dziedzinach życia [72] лише за значенням, проте лексичний склад та структурна будова цих ФО різна.

2.3. Переклад нееквівалентних фразеологізмів

Нееквівалентні фразеологізми – це семантично однакові фразеологізми, що мають різну образну основу: *pluć sobie w brodę* –кусати лікті, *jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie* –як гукнеш, так і відгукнеться, *rzucić kłody pod nogi* –вставляти палиці в колесатощо.

Розглянемо подібні фразеологічні сполуки на прикладі роману С. Жадана «Месопотамія».

А футболісти стояли й гнівно дивилися на братів, не знаючи, з чого почати, лише Сеня переводив погляд з Олега на Данила, а потім знову на Олега, аж зрозумів якоїсь миті, що в нього просто бігають очі [13, с. 120] / *Apilkarzestaliigniewniepatrzylinabraci, niewiedząc, odczegozaczqć, tylkoSieniaprzenosił spojrzeniezOlehanaDanyła, apotemznównaOleha, aż wktórymś momenciezrozumiał, że marozbieganywzrok* [73, с. 99].

Використаний С. Жаданом узуальний фразеологізм **бігати очима** – а) швидко, поверхово читати що-небудь; б) перебуваючи в стані збудження, поглядати на кого- що-небудь, переводити погляд з одного предмета на інший [46] має відповідник за значенням у мові польській: **rozbieganywzrok, rozbieganeoczy** – *oczykierowanewróżnestrony, nieskupionenajednymobiekcie* [72]. Однак, образні основи двох ФО істотно відрізняються, пор. укр. *бігати очима* та пол. *rozbieganywzrok* («розбіганий погляд»).

Що нас змушує подавати їм руку допомоги, що спонукає нас до порозуміння з ними? [13, с. 284] / *Co zmusza nas, by podawać im pomocną dłoń, co skłania nas do porozumienia z nimi?* [73, с. 237].

Використання у перекладі фразеологічної одиниці [ktoś] **podaje komuś pomocną dłoń** – *ktoś pomaga komuś* [72] як відповідника до українського

фразеологізму **подавати** (**подати, давати, дати, простягати, простягти** *і т. ін.*) **руку** [**братню(дружню, допомогі і т. ін.)**] **кому** – допомагати кому-небудь [46] зумовлено тотожним значенням. Проте, за іншими показниками ці фразеологічні сполуки не збігаються. Зокрема, мають різну образну основу. У польській ФО подають долоню (*podawać dłoń*), в українській – руку (*подавати руку*).

Проте швидко **взяла себе в руки**, усміхнулась Данилові, простягла долоню Олегові, а коли той демонстративно не відповів, притягла його до себе й волого поцілувала в щоку, колючись об його чотириденну щетину [13, с. 108] / *Szybko jednak wzięła się w garść, wyciągnęła dłoń do Oleha, a kiedy ten demonstracyjnie nie odpowiedział, pociągnęła go do siebie i pocałowała w policzek, kłując się jego trzydniową szczeciną* [73, с. 89].

Денотативний зміст ФО **брати (взяти) себе в руки (дорук)** – переборюючи свої почуття, настрій *і т. ін.*, добиватися повного самовладання [46] та [ktoś] **wziął się w garść** – *ktoś przewyciężył odczuwany przykrystan, który nie rozwalał mu działać* [72]. Зауважимо, що ці фразеологічні одиниці мають різні образні основи та перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях, пор. укр. *брати себе в руки* (рука – гіперонім), пол. *wziąć się w garść* (пригоршня – гіпонім).

Їх там чекають із розпростертими обіймами” [13, с. 214] / *Czekają na nie tam z otwartymi ramionami*” [73, с. 179].

Зараховуємо зазначені вище приклади до нееквівалентних ФО з огляду на різну форму та метонімічні відносини, у яких перебувають фразеологічні сполуки **прийма́ти (прийняти, зустріча́ти, зустріти і т. ін.) з розкритими обіймами кого** – дуже привітно, гостинно приймати, зустрічати і т. ін. кого-небудь [46] та **z otwartymi ramionami** – *wyrażając życzliwość i akceptację* [72]. Порівняємо, укр. *з розпростертими обіймами* (обійми – дія), *z otwartymi ramionami* (*ramiona* – частина тіла, за допомогою якої ми можемо здійснити дію обіймів).

Наступний приклад ілюструє відмінність за формою обох ФО (пол. **z marszu** – przechodząc doczynności właściwej bezwześniejszego przygotowania [72], укр. з **ходу**: а) у русі, не зупиняючись; б) зразу, тут же [46]). Також вартою уваги є наявність синонімічних відносин між фразеологічними одиницями обох мов. Так, елемент фразеологізму з *ходу* замінюється синонімом *z marszu* (швидко, одразу): *Тренери відразу це помітили, його й узяли з ходу, не спитавши, скільки йому років, де він навчається й хто він за віросповіданням* [13, с. 27] / *Trenerzy odrazu to zauważyli, przyjęli go z marszu, bez pytania, ile ma lat, gdzie się uczy i jakiego jest wyznania* [73, с. 22].

Можемо без вагань зробити висновок, що С. Жадан вдався до використання узуального фразеологізму **прику́шувати (прикусіти) язика́ (язі́к, язичка́)**: а) затискати язика між зубами; б) замовкати [46], чим не знехтували і перекладачі (пол. [ktoś] **ugryzł się w język** – ktoś zamilkł nagle, nie chcąc powiedzieć tego, czego by potem żałował [72]): *Спочатку заговорив про роботу, назвав замовників продажними суками, прикусив язика, перейшов на політику, розповів історію про депутатів від партії влади, які користуються послугами хлопчиків за викликом, знову обірвався на півслові, згадав кримінальну хроніку, випадок із закритою сауною, у якій накрили священиків, але тут навіть вона попросила його замовкнути* [13, с. 216] / *Początkowo mówił o pracy, nazwał klientów sprzedajnymi mendami, ugryzł się w język, przeszedł na politykę, opowiedział historię o deputowanych z partii władzy, którzy korzystali z usług chłopców na telefon, znów urwał w pół słowa, wspomniał kronikę kryminalną, przypadek z zamkniętą sauną, w której nakryli księży, ale o tym on nie chciał słuchać* [73, с. 181]. Варто відмітити також, що елементні форми зазначених ФО перебувають у синонімічних значеннях, пор. *прикусити* – *ugryźć* (вкусити).

2.4. Переклад фразеологізмів способом контекстуальної заміни

Контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу.

Слід зазначити, що не існує точних правил створення контекстуальних замінь, оскільки переклад слів у таких випадках залежить від контексту їхнього вживання. Існують чотири основних прийоми створення контекстуальних замінь: смислова диференціація, конкретизація, генералізація значення та антонімічний переклад (формальна негативація) [19, с. 4].

Чорта з два, не погоджувався Юра, ніжно, проте наполегливо ламаючи двері [М, с. 194] / *Nicholery, niezgadzał się Jura, delikatnie, aleuparcienapierającna drzwi* [73, с. 162].

Наведений нами приклад показує, що узуальний фразеологізм в українському варіанті (**чорта з два**, вульг. – не вийде, так не буде [46]) переданий польською мовою фразеологізмом, тотожним за формою, контекстуальним значенням, проте абсолютно різним за змістом – **nicholery** – to, oczymmowa, niemadanejcechynawetwnajmniejszymstopniu, cosprawia, żemówiącyoceniatonegatywnie [72]. Тим самим, перекладачі зберігають фразеологічність виразу.

– *Приніс?* – запитав спокійно, ніби це не він щойно тут **брав на понт** лікарку [13, с. 149] / - *Przyniosłeś?* – *zapytał spokojnie, jakbytonieonwłaśniebral podwłoslekarke* [73, с. 124].

Як і в попередньому прикладі, фразеологізми **брати на понт** – 1) обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь; 2) насміхатися, кепкувати з кого-небудь [46] та [ktoś]**bierze** [kogoś]**podwłos** – ktoś starasię odkogoś coś uzyskać, oddziałującnajegoambicję lubpochlebiającmu [72] не є еквівалентними. Зберігаючи певну схожість у структурі та лексичному наповненні, вони несуть різне смислове навантаження.

Зауважимо, що автор «Месопотамії» у реченні – *Hi-ni, – ne pogodжуwasя Marat, – ti ne rozumieш: коли щось не складається, коли тебе заганяють у глухий кут, краще просто не рухатися, краще стояти й чекати, доки все минеться* [13, с. 33] вжив узуальну ФО **загнати (завести) в [тісний, глухий] кут** – поставити в безвихідне становище [46]. Натомість, у польському перекладі простежуємо збереження фразеологічності виразу за посередництвом ФО, відмінної за своїм значенням щодо українського фразеологізму: [ktoś] **zapędza w kozi róg** [kogoś] – *ktoś udowadnia swoją zdecydowaną przewagę w jakiejś dziedzinie nad kimś* [72]. Очевидно, перекладачі навмисно скористались таким прийомом, передбачаючи зрозумілість ФО *zapędzić w kozi róg* у контексті речення автора «Месопотамії» для пересічного поляка: *Nie, nie – niezgadzał się Marat – nierozumiesz: kiedyś się nieukłada, kiedy zapędzą ciwkozi róg, lepiej poprostusię nieruszać, lepiej stać i czekać, aż wszystkominie* [73, с. 27].

2.5. Переклад фразеологізмів способом калькування та описового перекладу

Як зазначено вище, калькування – дослівний переклад без порушення граматичних, семантичних та стилістичних норм мови, на яку здійснюється переклад. Калькування застосовується в тих випадках, коли в польській мові еквівалент відсутній, а дослівний переклад українського фразеологізму може бути повністю зрозумілий.

Калькування, як прийом перекладу частіше застосовується під час перекладу складних слів (термінів). Воно може застосовуватись також стосовно тільки одного з компонентів складного слова (терміна).

Досить часто калькування застосовується під час перекладу складних термінів, які утворені за допомогою поширених споріднених слів.

Калькування можна застосовувати тільки за умови збереження перекладним відповідником норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [61].

Розглянемо приклади калькування українських фразеологізмів у польському перекладі «Месопотамії» С.Жадана.

Вона гнівно кричала, що це не його справа, що він пхає свого носа куди не треба, що не треба її вчити, що йому взагалі краще забратися звідси [13, с. 126]. / *Krzyczała gniewnie, że tonie jej sprawa, że wtyka nos gdzie nie trzeba, że nie trzeba jej wczyć, że mu w ogóle lepiej wrócić stąd* [73, с. 105].

В українській мові є узуальний фразеологізм пхати [свого] носа. ПЕСУМ фіксує такий його вигляд і значення: **Сівати (сунути, тикати, ткнути, пхати і т. ін.) [свогó] нóса куди** – втручатися в що-небудь [46]. У польській мові є фразеологізм *wścibiać nos w cudze sprawy/pchać nos* зі значенням ‘ktoś interesuje się czymś i wtrąca się do czegoś, codotyczy innych osób czym niepowinię się zajmować’ [72]), але перекладачі М.Петрик і А.Поморський ігнорують у цьому випадку можливість передачі українського фразеологізму його польським відповідником та вдаються до прийому калькування, оскільки зміст ФО *wścibiać nos w cudze sprawy* є більш вузьким, ніж зміст словосполучення *wtykać nos gdzie nie trzeba* і не відповідає контексту усього речення.

Ще приклад: *Можливо, малий прийшов і повідомив радісну новину, що молодята вже наногах, а тому слід підійматися й починати з божою поміччю новий день, а може, дядя Гриша взяв зависоку ноту, але вона ледь устигла прослизнути зі своєю кавою назад до кімнати, як коридорами посипався тупіт і голоси: чоловіки голилися – усі троє одночасно в тісній ванній, притиснувши небожа спинами до пральної машини* [13, с. 102]. / *„Być może małżonka przyszła i powiadomiła o radośnej nowinie, że młodzi już są w domu, a może, wujek Grisza wziął wysoko nutę, ale ona ledwie zdążyła przysiąść z kawą do pokoju, jak korytarzem posypały się tupoty i głosy: mężczyźni goliły się – wszyscy jednocześnie w ciasnej łazience, przyciskając brzoję do pralki* [73, с. 83].

У польській мові фразеологізм *na wysokich notach* зі значенням – ‘розмовляти підвищеним голосом від обурення, незадоволення, радості і т. ін.’ [51] відсутній. Перекладачі вдалися до калькування й переклали використаний С. Жаданом узуальний фразеологізм *wzjął wysoką nutę* таким чином: *wziął zawysoką nutę*. Очевидно, сподіваючись, що польські читачі зрозуміють і значення кальки, і її можливий фразеологічний статус.

Подібна ситуація із перекладом ФО у наступному прикладі:

*Свого часу я вирішив не відходити далеко від **насиджених місць** і влаштувався на завод, зовсім поруч, за два квартали звідси [13, с. 18]. /*
Swegoczas postanowiłem nie odchodzić
*daleko od **wysiedzianych miejsc** zatrudniłem się w fabryce, całkiem blisko,*
dwie przecznice stąd [73, с. 14].

В українській мові **насліджене місце (містечко)** – місце проживання або місце роботи, до якого звикли, посідаючи його протягом тривалого часу [46]. Узуальний фразеологізм *насліджене місце* у польському варіанті відтворено калькою *wysiedzianiemiejsce*. Це обумовлено тим, що переклад ФО у контексті мав би зберігати хоча б одну або декілька рис: фразеологічність, стилістичне забарвлення, експресивність, близькість до оригіналу за внутрішньою формою. Перекладачі роману «Месопотамія» не даремно вдалися до калькування у цьому випадку, наперед розуміючи, що таким чином словосполучення *wysiedzianiemiejsce* втратить фразеологічного вигляду та буде зрозумілим для польських читачів.

Використаний автором українського тексту фразеологізм *показати характер* є узуальним, він представлений у фразеологічному словнику: **пока́зувати (показа́ти) харáктер** – виявляти впертість, стійкість у чому-небудь [46]. У перекладі ця фразеологічна одиниця є калькованою: *pokazałaś charakter*. У польській мові побутує фразеологізм *[ktoś] z charakterem*, який збігається за змістом з українським *показати характер*. Ці дві стійкі сполуки мають переносне значення ‘бути вірним своїм принципам, виявляти стійкість у чому-небудь’. Проте, перекладачі не скористалися польським

відповідником, оскільки використання змістового еквіваленту порушило б структуру речення: – *Ну, все, – сказав він, – ти показала характер, я побачив. Длячогодверітримала?* [13, с. 194]. / – *No już dość – powiedział – pokazałaś charakter, zobaczyłem* [73, с. 162].

Zaglądać w oczy – калька з українського ФО *зазирати у вічі: заглядати (зазирати, дивітися іт. ін.) вóчі (увічі) кому* — підлещуватися до кого-небудь; запобігати перед ким-небудь [46]. У польській мові фразеологізм зі значенням ‘запобігати перед ким-небудь’, відповідний українському *заглядати в очі*, відсутній. Калькування як метод перекладу у цьому випадку зумовлене прагненням до збереження фразеологічності, близької до оригінального фразеологічного словосполучення: *Говорив, зазираючи нам в очі, ніби просячи про підтримку та розуміння, мовби пояснюючи: ну, ви ж усе розумієте, підтримайте мене, потвердіть мої слова, нагадайте, як там усе було насправді* [13, с. 26]. / *Mówił, zaglądając nam w oczy, jakby prosił o porarcie i zrozumienie, jakby wyjaśniając: no, przecież wszystko rozumiecie, poprzyjcie mi, potwierdźcie moje słowa, przypomnijcie, jak to wszystko było naprawdę* [73, с. 20].

У реченні *Коля розпитував, дивлячись племіннику просто в очі, і Mario не витримав: піймав його погляд ...* [13, с. 162] Сергій Жадан використав узуальну ФО *піймати погляд (піймати погляд (о́чі і т. ін.) [на собі]* – відчутти на собі чий-небудь погляд, зустрітися поглядами [46]). У перекладі зауважимо калькування: *Kola wypytywał, patrząc siostrzeńcowi prosto w oczy, i Mario nie wytrzymał: uchwycił jego spojrzenie ...* [73, с. 135]. Дослівний переклад українського фразеологізму буде цілком зрозумілий пересічному польському читачеві «Мезоротамії».

Ще подібні приклади:

Одно слово, – завершувала мама, – життя сповнене оман і таємниць, і треба мати залізні нерви... [13, с. 278]. / *Jednym słowem – kończyła mama – życie pełne jest złudzeń i tajemnic i należy mieć żelazne nerwy ...* [73, с. 232].

Автор вживає фразеологізм *залізни нерви*, жодним чином не порушуючи його лексичного наповнення чи семантики (**стальні (залізни) нерви** – тверда, сильна воля й твердий, сильний характер [46]). Перекладачі передають узуальну фразеологічну одиницю, використану С. Жаданом, калькуванням.

Усю роботу робив Яша, який мав золоті руки й залізну печінку [13, с. 138]. / *Całą pracę wykonywał Jasza, którymiał złoteręcei żelazną wątrobę*” [73, с. 114].

Польське словосполучення *złoteręce* калькою українського фразеологізму: **золоті руки**; **Золотá рука** у кого – хтось має велику здібність, майстерність, умілість; кмітливий у ремеслах [46].

Фразеологізм *піднімати на ноги*, вжитий С. Жаданом (**піднімати (підіймати, зводити і т. ін.) / підняти (підійняти, звести і т. ін.) на ноги** кого, що – мобілізувати, організувати, примушувати кого-небудь активно діяти; сприяти одужанню, виліковувати кого-небудь [51]), перекладено способом калькування, тобто дослівного перекладу, відтворивши польської мовою усі елементи української фразеологічної одиниці. Вибір Міхала Петрика та Адама Поморського зумовлений прагненням зберегти національний колорит українського ФО: *Я говоритиму йому про міста, країни, // про сезонні бригади найманих чорноробів, // з якими всі ці роки ми підіймали вежі та стіни, // як підіймають на ноги бійців по тяжкій хворобі* [13, с. 362]. / *Będę mugadał o miastach, okrajach Europy, // obrygdach najmitów do sezonowych robót, // z którymi rok w rok stawiałem wieże, mury i stopy, // tak jak się stawia na nogi żołnierzy niemal z zagrobu* [73, с. 308].

Ще приклад: *При собі завжди носив невеликий панасонік – фотографував башточки й оздоблення аварійних будинків, потім за допомогою зуму розглядав деталі, котрих не міг побачити неозброєним оком* [13, с. 107]. / *Zawsze nosił przysobienie wielkiego panasonic – fotografował wieżycie i ozdoby z wysyrozwalonych budynków, potem z pomocą z zumu oglądał szczegóły, których nie mógł dostrzec nieuzbrojonym okiem* [73, с. 88]. Зауважимо,

що С. Жадан вжив узуальний фразеологізм *неозброєним оком* (**неозбрóєним óком**, зі сл. видно, можна побачити і т. ін. Легко, просто, відразу і т. ін[51]), жодним чином не порушуючи його структурної, лексичної будови. У перекладі простежуємо відтворення цієї фразеологічної одиниці шляхом калькування – *nieuzbrojonym okiem*.

Тепер розглянемо приклади відтворення фразеологічних одиниць шляхом описового перекладу.

На відміну від моноеквівалентного перекладу, який використовує одне готове рішення й від вибіркового перекладу, коли здійснюється вибір синоніму, найбільш доцільного у відповідному контексті, калькування й описовий переклад передбачають створення нового, оригінального перекладу.

Характеризуючи фразеологізми, що не мають відповідників у мові українській, згадана нами вище дослідниця Марта Абузарова пише, що у цьому випадку перекладач повинен подати свою пропозицію фразеологічного відповідника або застосувати метод лексичної експансії, тобто пояснювальний, описовий переклад, який дозволить найбільш повно розкрити зміст фразеологізму.

До описового перекладу висуваються такі вимоги:

- 1) переклад повинен точно передавати основний зміст позначеного неологізмом поняття;
- 2) опис не повинен бути надто докладним;
- 3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною.

При застосуванні описового перекладу важливо слідкувати за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу [19].

У польській мові фразеологічна одиниця **гнўти (згинáти) / зігнўти спіну (шію, карк, хребёт і т. ін.)** – тяжко працювати [51] відсутня, проте пересічний поляк зможе повноцінно зрозуміти подібне значення, якщо прочитає чи почує лексичний еквівалент **harować – ciężkopracować** [50]. Саме

тому в цьому випадку перекладачі вдалися до описового перекладу: *А тут раптом запитав сам себе: скільки можна сидіти й робити те, що тобі не подобається, скільки можна гнути на когось спину, залежати від когось, під когось підлаштовуватись?*[13, с. 242] / *A tu nagle zadałem sobie pytanie: jak długo można siedzieć i robić coś, co ci się nie podoba, jak długo można harować na kogoś, być od kogoś zależnym, do czegoś się podłączać?* [73, с. 202].

Спостерігаємо використання автором українського тексту узуального фразеологізму **влáзити (влíзти) вборгі́** – робитибагатоборгів [46] без будь-яких трансформацій: *Юраневигадавнічогокрацого, яквлíзтивборги*[13, с. 174]. Натомість, польські перекладачі вдаються до описового перекладу цієї ФО, а саме передають фразеологізм словом, що за змістом відповідає словосполученню тексту-оригіналу: *Juraniewymyślił niclepszego, niż się zadłużyć*[73, с. 145]. У польському словнику знаходимо значення цього слова: **zadłużyć się** – spowodować, żemasię długospłacenia [72].

Узуальний фразеологізм **кíдати (кíнути, вкидáти, вкíнути) в жар** – сильно хвилюватися від неприємних переживань, страху і т. ін [46] також використаний автором роману дослівно, без трансформацій: *Спочатку його кинуло в жар, потім крига скувала його рухи, потім він зрозумів, що взагалі не відчуває свого тіла*[13, с. 147]. Оскільки у польській мові відсутня ФО із подібним значенням, перекладачі вдалися до описового перекладу, не нехтуючи такою особливістю фразеологічних одиниць як експресивність: *Najpierwoblął go żar, potemłódskuł jęgoruchy, następniezrozumiał, że wogólenieczujeswojegociała*[73, с. 122].

Відсутність у польській мові ФО близької за замістом до української **мурáшки бíгають (забíгали, пішли́, полізли й т. ін.) за (пóза) спіною (по спіні́, по ті́лу і т. ін.)** – про відчуття холоду, страху й т. ін. від несподіваного, сильного переляку, глибокого душевного переживання тощо [46] перекладачі компенсували описовим перекладом. Міхал Петрик та Адам Поморські шляхом пояснення відтворили узуальний фразеологізм, використаний С. Жаданом: *Пішли, тримаючись за руки – старша, Кіра,*

ображалася на молодшу, Олю, за те, що та знову забагато пила, а Оля ніжно поплескувала Кіру по спині, від чого **шкірою Кірибіглимурашки, лопатки аж подзенькували від холоду, анао чахвиступали сльози**” [13, с. 23] / *Poszły, trzymając się za ręce – starsza, Kira, złościła się na młodszą, Olę, że ta znów za dużo piła, a Ola czule poklepywała Kirę po plecach, przez co po skórze Kiry **przebiegały dreszcze, łopatki podzwaniały z zimna, a w oczach wzbierały łzy***” [73, с. 18].

У реченні Валера тим часом знову **взявся за своє** [13, с. 182] С. Жадан використовує узуальну форму фразеологізму **брáтися / взятися за своє** – продовжувати робити щось, наполягати на чомусь [46]. У перекладі ця фразеологічна одиниця передана описовим методом, тобто поясненням української фразеологічної одиниці *Waleratymczasem znów **zabrał się do swojego ulubionego zajęcia*** [73, с. 152].

Наступний фразеологізм, використаний С. Жаданом у романі **відбирати (відібрати) мову кому**, *перев. безос.* – втрачати здатність або бажання говорити [46]. Переклад демонструє описовий метод передачі фразеологізму з української на польську мову: *Але в молодого від неї просто **відбирало мову, Юра це добре бачив*** [13, с. 182] / *Przez nią młody **tracił głos, Jurawyraźnie to widział*** [73, с. 152].

Українську словникову фразеологічну одиницю **топтати ряс** – жити, ходити по землі [46] автор «Месопотамії» увів у речення *Діставшись міста, Боб видзвонив колишнього однокласника, що вже з добрий десяток років **топтав ряс** на Іст-Віллідж* [13, с. 269]. У польському перекладі цей ФО відтворено за посередництвом описового перекладу, а саме: *Kiedy dostał się do miasta, zadzwonił do kolegi z klasy, który od dobrych dziesięciu lat **wiódł żywot w East Village*** [73, с. 224].

Ще приклад: *А коли викладач кинувся виривати її назад, Марат себе вже й зовсім не стримував і завалив із правої, як його вчили ще в дитячо-юнацькій школі, себто старанно й **від душі*** [13, с. 39]. Публічний електронний словник української мови фіксує ФО з **(від) душі** – дуже щиро,

від усього серця [46]. У польській мові відсутній фразеологізм із таким значення. Коли поляки хочуть висловитись у подібному контексті, вони говорять *z całego serca*. Це словосполучення побутує в польській мові, його активно вживають носії. Сергій Жадан використав узуальний фразеологізм, перекладачі відтворили його пояснювальним, описовим методом: *A kiedy wykładowca rzucił się, żeby ją odciągnąć, Marat zupełnie się nie powstrzymywał i przywalił mu z prawej tak, jak uczyli go w szkole młodzików – czyli uważnie i z całego serca* [73, с. 32].

*Не надто приємне відчуття – прислухатись, чи не дихає тобі з-за спини померлий приятель, який щось не договорив за життя і про якого ти знаєш стільки історій, що йому простіше тебе придушити, аніж сподіватися, що ти будеш **тримати їх при собі*** [13, с. 25] / *Niezbýtprzjemnetouczucie – przysłuchiwać się, czy za twoim plecami dyszy zmarły przyjaciel, który za życia czegoś nie zdążył powiedzieć i o którym znasz tyle historii, że łatwiej cię udusić, niż spodziewać się, że **zachowasz jedla siebie*** [73, с. 20].

Zachowasz dla siebie – так перекладачі роману відтворили узуальну форму фразеологізму **тримати (держати) при собі**. 1. що. Не висловлювати вголос, публічно (думки, погляди і т. ін.) [51] шляхом описового перекладу.

Окрім фразеологізмів, зазначених вище, ми виділяємо неологічні ФО, вжиті автором роману. Неологічний фразеологізм – це стійка сполука, активно відтворювана в мовленні, яка має переносне значення. Спосіб перекладу таких ФО, знайдених нами у творі С. Жадана, – описовий: *Пішов Жора – аптекар-практикант, гроза цілодобових магазинів, який, закінчивши нічну зміну, щоразу **рушав у рейд** півними кіосками Пушкінської, виводячи продавців із мутного ранкового сну й вимагаючи від них уваги та розуміння* [13, с. 20] / *Poszedł Żora – aptekarz praktykant, postrach sklepów całodobowych, który kiedy kończył nocną zmianę, z każdym razem **ruszał w kurs** popiwnych kioskach Puszczyńskiej, rozbudzając sprzedawców zmętnego porannego snu,*

žadajacodnichuwagiizrozumienia[73, с. 15]; *На конверті було написано «Унібром», Юра відразу ж згадав ці конверти, що продавалися за часів його дитинства, і подумав, скільки ж йому, Юрі себто, років, як багато непотребу він бачив, як безнадійно відстав від життя* [13, с. 178] / *NakopercienapisanebyłoUnibrom, Jurzeodrazuprzypomniałysię tekoperty, którebyływsprzedażywczasachjegodzieciństwa, ipomyślał, ileż ma, znaczyonsam, Jura, lat, ilebzdurwidział, jakbeznadziejnienienadążaza życiem*[73, с. 148]; *Тої відповідав коротко й жорстко, на контакт не йшов* [13, с. 185] / *Tenodpowiadał krótkoioostro, nienawiązywał kontaktu”* [73, с. 154]; *Був неговіркий, ніколи нікуди не поспішав, але все тримав у пам'яті, був акуратний у розрахунках і коректний у поводженні з алкоголіками* [13, с. 205] / *Był mało mówny, nigdy nigdzie się nie śpieszył, alewszystkopamiętał, był dokładnywrachunkachipoprawnietraktowałalkocholików*[73, с. 171].

2.6. Переклад трансформованих фразеологізмів

Зауважимо, що говорячи про переклад трансформованих фразеологізмів, ми розглядаємо фразеологічні одиниці, що вжиті у трансформованому вигляді в тексті українського роману.

Під трансформацією О.Пономарів розуміє видозміну стійких словосполучень з певною стилістичною настановою. Характерними особливостями видозміни фразеологізмів науковець вважає збереження їх внутрішньої форми, відносну стійкість та нарізно оформленість. Саме збереження внутрішньої форми дозволяє оновлювати фразеологічний образ, стертий унаслідок частого вживання. Стійкість таких видозмінених одиниць – ознака відносна, а не абсолютна, і ніби суперечить визначенню фразеологізму. Отже, в загальній системі мови фразеологізми виявляють найбільшу міру стійкості поза межами контексту, а в конкретному тексті набувають здатності до перетворення. Трансформовані фразеологізми завжди зберігають співвіднесеність із семантикою вихідного джерела [43, с. 126].

У художніх текстах фразеологізми найактивніше використовують саме у структурно-семантичній трансформованій формі. Трансформація може бути структурною, коли змінюється тільки фонетична граматична форма компонентів фразеологізму, і структурно-семантична, коли внаслідок зміни структури фразеологізму відбувається зміна його семантики.

Структурна трансформація фразеологізму не приводить до змін його семантики, зумовлюється вона прагненням оновити форму фразеологізму або ж необхідністю включити його у певну синтаксичну структуру висловлювання.

До структурно-семантичних трансформацій можна віднести фонетичні, граматичні, морфонологічні зміни компонента чи компонентів фразеологізму, скорочення складу фразеологізму.

Розглянемо структурно-семантичну трансформацію фразеологізмів.

Зазвичай, в українському мовознавстві прийнято виділяти такі типи трансформації фразеологічних одиниць: лексична заміна (субституція) компонентів фразеологізму, поширення компонентного складу фразеологізму, контамінація (об'єднання) фразеологізмів, фразеологічна алюзія, подвійна актуалізація фразеологізмів [див. Стилїстика художнього тексту, с. 99 – 119].

У романі «Месопотамія» С. Жадан використовує фразеологізми, трансформовані способом дистантного розташування компонентів фразеологізму, лексичної субституції, скорочення компонентного складу ФО, поширення компонентного складу ФО, подвійної актуалізації.

Так, дистантним є розташування компонентів фразеологізму «народитися без сорочки» ('бути нещасливим') внаслідок введення вставних слів між компонентами згаданого фразеологізму: *Бо не для мене був той пишний цвіт [любов], / Обсипались на інших пелюсточки... / Але не скаржусь, що на білий світ /Я **народивсь, як кажуть, без сорочки*** (Д.Павличко). Розмежовуються іншими членами речення компоненти фразеологізму «язик як помело» ('хто-небудь дуже балакучий, любить

говорити багато зайвого, непотрібного’) у контексті: – *А вже ж язику тебе, парубче, ну, чистояк помело!* – буркнув Охрім (Г.Тютюнник)[54, с. 40].

Розглянемо приклади із романів «Месопотамія» і «Mezopotamia». У словниковому складі української мови є фразеологізм **гóлову втрача́ти** (втра́тити, губі́ти, згубі́ти, загубі́ти і т. ін.) – втрачати владу над собою, здатність обдуманно діяти [46]. Автор роману «Месопотамія» використовує у тексті твору ФО *втратити голову*, трансформуючи її, тобто досягає синтаксичної трансформації шляхом дистантного розташування компонентів фразеологізму, вводячи додаткові слова між членами фразеологізму: *утратила від нього голову: Говорив, що сам не розуміє, як так сталося і коли це почалося, але його напарниця, ще зовсім юна, тиха й тонка, в якій не було нічого, крім спортивних перспектив, **утратила від нього голову**, і він теж утратив свою, причому задовго до цього, тож ніхто з них особливо ні про що не думав* [13, с. 31]. Бачимо, що перекладачі зберегли цю трансформацію у польському тексті: ***straciła przez to głowę**: Mówił, że sam nie rozumie, jak to się wszystko zaczęło i kiedy to się zdarzyło, ale jego partnerka, jeszcze zupełnie młoda, cicha i wysmukła, która nie miała niczego poza perspektywami w sporcie, **straciła przez to głowę** i on też stracił, przy czym na długo wcześniej, więc żadne z nich o niczym szczególnie nie myślało*” [73, с. 25]. Узуальна форма відповідного фразеологізму – [ktoś] **traci głowę**– ktoś w trudnej sytuacji przestaje rozsądnie myśleć i działać [72].

Ще приклад: *А Валера, побачивши, який ефект справляє на присутніх його оповідь, пожвавився, дістав із конверта одне фото, очевидно, улюблене, ніжно-недбало **кинув** на нього оком і передав молодому* [13, с. 179]. / *A Walera, widząc, jakie wrażenie robi na obecnych jego opowieść, ożywił się, wyciągnął z koperty jedną fotografię, najwyraźniej ulubioną, czule i mimochodem **rzucił na nią okiem** i podał młodemu* [73, с. 149].

І в українській, і в польській мові є відповідні фразеологізми в узуальній формі: **закида́ти (закі́нути) óком (очі́ма) на кого, рідко** –

поглядати, звертати увагу на кого-небудь; помічати когось [46] / [ktoś] **rzucił okiem** – ktoś popatrzył na kogoś lubnacoś przez krótką chwilę w celu sprawdzenia czegoś lub pobieżnego zaznajomienia się z czymś [72]. Але і С.Жадан, і перекладачі використали фразеологізми трансформовані, прагнучи звернути особливу увагу на об'єкт дії, описаної ФО.

Черговий приклад синтаксичної трансформації фразеологізму *кинув на нього оком*, шляхом включення додаткових компонентів у склад узуального ФО. У польському перекладі спостерігаємо збереження трансформації: *rzucił panią okiem*.

Життя ніколи не дає гарантій, – думав Боб, – у більшості випадків воно просить повірити на слово” [13, с. 283] / *Życie nigdy nie daje gwarancji – myślał Bob – w większości wypadków po prostu, żeby uwierzyć na słowo* [73, с. 237].

У цьому прикладі спостерігаємо ситуацію, коли С. Жадан використав узуальний фразеологізм **повірити на слово** – повірити лише словам без будь-якого фактичного підтвердження [46], а Міхал Петрик та Адам Поморські при перекладі вдалися до синтаксичної трансформації шляхом дистантного розташування компонентів: *uwierzyć mi na słowo*. Частина узуального ФО розривається займенником *mi*, оскільки цього вимагає структура речення у польському перекладі. *Wielki słownik języka polskiego* подає таке трактування ФО [ktoś] **wierzy na słowo** [komuś] – ktoś wierzy, że ktoś mówi prawdę, tylko kierując się jego zapewnieniami i nie mając na to żadnych innych dowodów ani nie sprawdzając, czy jest to prawda [72].

Подвійна актуалізація – це стилістичний прийом, що полягає у навмисному створенні контекстуальних умов, при яких певне словосполучення сприймається і як фразеологізм із фразеологічним значенням, і як вільне сполучення слів, що реалізують вільні лексичні значення. Вільне сполучення слів є етимологічним прототипом фразеологізму. При подвійній актуалізації відбувається оживлення, «реставрація» внутрішньої форми, образної основи фразеологізму. Відтак,

подвійній актуалізації можуть підлягати фразеологізми, у яких внутрішня форма, що формує образну основу фразеологічного значення, збережена [54, с. 119].

У романі «Месопотамія» представлені поодинокі приклади подвійної актуалізації фразеологізмів. Проілюструємо його цитатами з обох текстів: *Застряг у зашморгу, провисів якийсь час, доки прийшли знайомі й опустили його з небес на землю* [13, с. 240] / *Utknął w pętli, powisał jakiś czas, aż przyszli znajomi i opuścili go z nieba na ziemię* [73, с. 201].

В українській мові фразеологізм **спуститися з небес на землю** має узуальне значення ‘зрозуміти справжній стан справ’ [46]. У контексті речення цей фразеологізм використано і у фразеологічному значенні, і у значенні, нефразеологічному – людину витягнули із зашморгу, тим самим повернули його до життя, повернули з того світу – образно – з небес. Перекладачі у відповідному реченні зберегли подвійну актуалізацію, використавши словосполучення-кальку: *opuścili go z nieba na ziemię*. Зауважимо, що в польській мові використовується ФО з частково подібним значенням, проте різною лексичною будовою [ktoś] **schodzi z obłoków na ziemię**, [ktoś] **wraca na ziemię** – *ktoś przestaje marzyć i zaczyna myśleć racjonalnie* [72].

Незважаючи на таку основну ознаку фразеологізмів, як відтворюваність у мовленні в усталеній формі, лексичний склад фразеологізму може змінюватися. Ступінь виразності такого оновленого фразеологізму залежить від того, яка саме заміна здійснена автором твору. Найчастіше лексична заміна приводить до семантичних, стильових, стилістичних змін – коли один або декілька компонентів фразеологізму замінюються стилістично відмінним дериватом, синонімом, паронімом, родовим або видовим відповідником, контекстуальним синонімом. У фразеологізмі виникають додаткові, конкретизовані відтінки значення, необхідні для «вписування» у контекст твору, зазвичай більшою чи меншою мірою оновлюється його образність, можуть змінюватися стильові, стилістичні характеристики [54, с. 103].

Проілюструємо прикладами з роману.

*Вона довго не знаходила собі місця, не давала нікому слова й поводилась, як на власному дні народження, вимагаючи добрих слів, радості й напоїв [13, с. 22] / Długonieznajdowała sobie miejsca, **niedawała** nikomu **mudojść** **dostłowa** i zachowywała się tak jak na własnych urodzinach, żądając dobrych słów, radości i napojów [73, с. 17].*

В українському тексті бачимо трансформований автором роману фразеологізм, пор. узуальний **давати (дати) слово**: а) надавати можливість виступити на зборах; б) обіцяти що-небудь комусь [46], у Жадана – *не давати нікому слова*. Трансформації досягнуто за рахунок антонімічної заміни (*давати – не давати*). У описовому перекладі зберігається авторська трансформація з елементами пояснення: *nie dawała nikomu **mudojść** dostłowa*. Зауважимо наявність у словнику польського фразеологізму **daje słowo** – używane w sytuacji, gdy mówiący chce podkreślić swoje przekonanie o prawdziwości tego, o czym mówi [72].

Також Сергій Жадан трансформував узуальний фразеологізм **іти (переходити) / піти (перейти) на той світ** – умирати [51] шляхом лексичної заміни антонімами. Порівняємо: *іти на той світ – повернути з того світу* (іти – повернути): *Марат швидко зорієнтувався в ситуації, змусив перехожу викликати міліцію та швидку, і доки та набирала холодними пальцями потрібні номери, зробив невідомому масаж серця, повернувши сердегу фактично з **того світу*** [13, с. 37] / *Marat szybko zorientował się w sytuacji, zmusił kobietę, żeby wezwała milicję i pogotowie, a kiedy ona wybierała z **tego świata*** [73, с. 30]. Звернемося до перекладу трансформованого фразеологізму польською мовою. Бачимо, що перекладачі калькували ФО С. Жадана, зберігши при цьому трансформацію. Тим самим досягли наближеності перекладеного тексту до тексту-оригіналу. Хоча, у польській мові є ФО з подібним значенням: [ktoś] **zszedł z tego świata** – ktoś zmarł [72].

У наведеному нижче реченні представлено фразеологізм *під боком*, його утворено шляхом лексичної заміни в узуальному фразеологізмі **під рукóю (рукáми) [бúти (мáти і т. ін.)]** – поблизу, поряд бути, мати і т. ін [46]: *Тут узагалі все було під боком: пологовий будинок, дитячий садок, музична школа, військкомат, магазини, аптеки, лікарні, цвинтарі* [13, с. 15]. У польському перекладі Петрик М. та Поморські А. використовуються не трансформований фразеологізм, а узуальний, калькуючи його. Очевидно, перекладачі вважали, що трансформований фразеологізм для польського читача буде недостатньо прозорим за семантикою: *Tutajwogólewszystkomielismypodręką – porodówkę, przedszkole, szkołę muzyczną, wojskową komendę uzupełnień, sklepy, apteki, szpitale, cmentarze*[73, с. 11].

Зауважимо модифіковану автором роману форму узуального фразеологізму **відвóдити (відвестí) óчі** – переставати дивитися на кого-, що-небудь; змінювати напрям зору [46] і в наступному прикладі: ... *не відводив очей, оглядаючи Колю з усією своєю ненавистю й злістю*” [13, с. 162] / ... *nie odwracał oczu, wpatrując się w Kołę z całą swoją nienawiścią i wściekłością*” [73, с. 135]. Трансформація полягає у лексичній заміні. Так, словниковий варіант ФО має вигляд *відводити очі*, натомість трансформований С. Жаданом: *не відводити очей*. Відбулась антонімічна заміна одного з компонентів фразеологічної одиниці. У перекладі цей ФО відтворений калькуванням.

У наступному прикладі відбувається лексична заміна окремих компонентів узуального ФО **аж іскри летять** – дуже енергійно, завзято, запально, докладаючи всіх зусиль [51]. Автор «Месопотамії» замість дієслова «летять» використовує контекстуальний синонім «сипляться»: *З Марата посипалися іскри*[13, с. 48]. Перекладачі не змінюють авторської синонімічної трансформації та передають ФО *посипалися іскри* методом калькування: *ZMarataposypałysię iskry*[73, с. 40].

Характерна для творчості Сергія Жадана фразеологічна трансформація присутня і в цьому прикладі: *Одно слово, – завершувала мама, – життя*

сповнене оман і таємниця, і треба мати ... **холодне серце**, аби дослуховувати ранкові новини хоча б до прогнозу погоди [13, с. 278]. ФО **черствá душіá; черствé сéрце** в кого – хто-небудь нечуйний, байдужий [51]автор перетворює у *холодне серце*, шляхом синонімічної заміни, тим самим фокусуючи увагу читача на експресивності та підвищеній увазі до контексту та смислового наповненні речення. Переклад реалізовується калькою трансформованої фразеологічної одиниці: *Jednym słowem – kończyłamata – życiepelnejestzludzeń itajemnicinależymieć ... zimneserce, żebywysłuchać porannychwiadomości, choćbydoprognozy pogody*[73, с. 232].

Прослідкуємо приклад трансформації, а саме лексичної заміни, й у наступному реченні: *Треба сидіти і згадувати покійного, а то не буде йому спокою*[13, с. 23]. У словнику знайдемо узуальний фразеологізм **не мáти спóкóю** від кого – чого і без додатка. Постійно перебувати в стані тривоги, напруження і т. ін.; переживати [51]. Як бачимо, автор українського тексту замінив один з елементів ФО *не мати* на синонімічний вираз *не буде*. При цьому значення стійкої сполуки залишилось незмінним, а от форма зазнала трансформації. При передачі фразеологізму С. Жадана перекладачі використали спосіб описового перекладу: *‘Trzebasiedzieć iwspominać zmarłego, boniezaznaspokoju’* [73, с. 18].

Поширення фразеологічних одиниць – це різновид структурно-семантичного типу фразеологічних трансформацій, при якому слова вільного вжитку, взаємодіючи з компонентом фразеологізму, проникають у традиційну структуру ФО і розширюють її [4, с.120].

Семантика фразеологізму внаслідок поширення конкретизується, звужується, індивідуалізується. Автор художнього тексту звертається до поширення фразеологізму, коли виникає необхідність тісніше пов’язати його з тематикою твору, з відтвореною мовленнєвою ситуацією, з характеристикою персонажа, необхідність висловити авторське ставлення до зображуваного тощо [54, с. 109].

А. С. Попович виділяє препозитивні, інтерпозитивні, постпозитивні щодо фразеологізму поширювачі [44, с. 108 – 111].

Аби досягти певного стилістичного ефекту та підкреслити образну основу фразеологізму Сергій Жадан вдався до прийому поширення компонентів ФО. Перший приклад демонструє препозитивний поширювач. Автор українського тексту поширює узуальний фразеологізм з **бóгом** – уживається як побажання успіху; хай щастить [46]дієсловом в особовій формі *відпустимо*: *Сень, – обернулася до нього, – може, ну його? Давай я приготую омлет, нагодуємо твоїх і відпустимоз богом*[13, с. 103]. Перекладачі, у свою чергу, поширюють фразеологічну одиницю **z Bogiem** – *formułażegnaniawyrażająca życzenierpowodzeniaiopiekiBożejnadkimś* [72] часткою *niech* у сполученні з дієсловом *idą*: *Chodź, zrobię omlet, nakarmimyichniechidązBogiem*[73, с. 84].

У більшості випадків поширення компонентного складу фразеологізмів пов'язане з бажанням автора підкреслити, уточнити його значення у конкретному контексті. Бачимо, що український ФО **жива душа** – а) людина; б) живий, з ознаками життя [46] поширений прикметником *жодної*: *Третя по обіді. Жодної живої душі*[13, с. 303]. У польському перекладі поширення ФО *żywadusza*відбувається за допомогою частки *ani*: *Aniżywejduży*[73, с. 251].У обох випадках маємо справу з препозитивним поширювачем. Зауважимо, що в польській мові побутує ФО **żywa dusza** – *jakikolwiekczłowiek* [72].

Сам автор роману в українському варіанті трансформує узуальну фразеологічну одиницюзвóдити (звесті́, здійма́ти, здійня́ти, підвóдити, підвесті́, підійма́ти, підійня́ти, підня́ти, скида́ти, скі́нути) **погляд на кого – що** – дивитися на кого-, що-небудь [46] через поширення компонентного складу: *Маріо відразу помітив, що Коля себе вміло поставив: усі троє **кидали** на нього час від часу насторожені погляди, чекаючи, що ж він вигадас наступної миті, на кого наїде, звідки чекати небезпеки*[13, с. 148], *Адесь за годину, коли викладач **кинув-таки** на нас двозначний погляд, Марат узагалі влаштував сварку й намірився битися* [13, с. 38]. Ці приклади

ілюструють варіанти інтерпозитивних поширювачів: *кинути двозначний погляд, кинуть насторожений погляд*. Ця трансформація конкретизує денотативний зміст фразеологізмів, підкреслює авторську увагу на емоційному стані героїв. У перекладі ці трансформовані ФО передані калькуванням зі збереженням трансформаційних змін: *I gdzieś po godzinie, kiedy wykładowca jednak **rzucił** w naszym kierunku dwuznaczne spojrzenie, Marat urządził awanturę i chciał się bić [Mezopotmia, 31], Mario od razu zauważył, że Kola ustawił się umiejętnie – wszyscy trzej **rzucali** na niego ostrożne spojrzenia, czekając, co za chwilę wymyśli, na kogo najedzie, skąd oczekiwać niebezpieczeństwa [73, с. 123]*.

Український словниковий фразеологізм **кідати (кінути) віклик** – робити категоричну, різку пропозицію вступити в боротьбу, поєдинок [46]був трансформований автором шляхом поширення компонентного складу ФО:*На фотокартках молоді Кошкіни – Бобів папа Сева та його молодший брат Шурік – білозубо дивились життю в недовірливі очі, зухвало кидаючи **виклик** непевному майбутньому*[13, с. 272]. Тут ми маємо справу з препозитивним поширювачем, прислівником *зухвало*. У польському перекладі трансформація була збережена шляхом калькування: *NazdjęciachmłodziKoszkiniowie – ojciecBobaSiewazaswoimmłodszymbratemSzurikiem – białozębniepatrzyli życiuprostowniedowierzająceoczy, zuchwalerzucającwyzwanieniepewnejprzyszłości*[73, с. 227].

У наступному прикладі український словниковий фразеологізм **вóвчим óком**, зі сл. дивітися, слідкувати і т. ін. Жадібно, хтиво і т. ін.[51] був трансформований автором таким чином: *Коля знову дивився на нього холодними вовчими очима*[13, с. 163]. Тобто, серед елементів узуального фразеологізму з'явився додатковий, прикметник *холодними*. Звернемося до перекладу цієї ФО польською мовою: *„Kołaznówpatrzył paniegozimnymiwilczytioszczami”* [73, с. 136]. Перекладачі скористалися методом калькування.

Структурна трансформація фразеологізму не приводить до зміни його семантики, зумовлюється вона прагненням оновити форму фразеологізму або ж необхідністю включити його у певну синтаксичну структуру висловлювання. До структурних трансформацій можна віднести фонетичні, граматичні, морфологічні зміни компонента чи компонентів фразеологізму, унаслідок чого виникають варіантні форми; скорочення складу фразеологізму [54, с. 99].

Неровня Н. вказує на те, що образ фразеологізму і його значення зберігаються якоюсь мірою навіть в одному слові, що вживається замість нього. Така еліптична форма характеризується економністю мовного вираження при здійсненні комунікативної функції [39, с.65].

Наведемо декілька прикладів скорочення компонентного складу фразеологізму.

Усічення автором роману компонентного складу фразеологізму **цідіти словá** (сло́во за сло́вом, сло́во по сло́ву) – говорити повільно, неквапливо, невиразно, ніби неохоче [51]загалом не вплинуло на його семантику чи стилістичні характеристики. У реченні *У нашій сім'ї, **цідив**Коля, чоловіки завжди були в одному бізнесі* [13, с. 162]сміслові навантаження, яке вкладає С. Жадан у трансформований ним ФО *цідити* є зрозумілим для українського читача. Вважаємо, що калькування трансформованого фразеологізму порушить фразеологічність та експресивність. З цієї причини перекладачі відтворили трансформований фразеологізм за допомогою описового перекладу:

*Wnaszejrodzinie, **rzucal**Kola,
mężczyźnizawszebyliwjednymbiznesie*[73, с. 135].

Ще приклад: *А тобі що? – **ошкірився** на нього молодий, побачивши нарешті перед собою супротивника* [13, с. 193] / *Cocidotego? – **wyszczerył się**paniemłody, widzącwreszcieprzedsobą przeciwnika*[73, с. 162].

Тут розглянемо трансформацію фразеологізму **вишкіряти (шкірити, щирити), вишкіряти (вищирити) зуби** – а) сміятися; б) робити грізний вигляд [51] автором «Месопотамії». Так, у романі ФО зазнає трансформації, а

саме скорочення лексичного складу: *oшкіритися*. Переклад на польську мову зазначеної фразеологічної сполуки здійснено шляхом калькування, тобто зі збереженням трансформаційних змін.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, зазначимо, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перекладу польських, українських фразеологізмів, проблеми, пов'язані із таким перекладом, потребують подальшого опрацювання. Зокрема, фонд двомовної фразеографії потрібно поповнювати. На часі – створення практичного посібника з перекладу фразеологізмів, який може стати корисним у перекладацькій діяльності.

ВИСНОВКИ

Фразеологія як наукова дисципліна виникла на початку минулого століття і наразі вона активно розвивається. Фразеологічний фонд – це відкрита структура, яка постійно поповнюється завдяки історичному та науковому прогресу, невпинному розвитку культури та науки, активній праці митців, відомих діячів, науковців, суспільним відносинам і т. д.

Науковці приділяють чимало уваги дослідженню фразеологічних одиниць, зокрема проблемам походження фразеологізмів, їх семантичної, структурної класифікації. Порівняння української та польської фразеології дозволило зробити висновок про наявність у них багатьох спільних ознак, зумовлених територіальною, історичною, ментальною близькістю українського і польського народів, подібністю у кліматі, традиціях тощо. У свою чергу наявність таких спільних ознак зумовлює суттєву схожість класифікацій фразеологізмів в українських і польських мовознавчих дослідженнях.

Проблеми перекладу фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною теорії перекладу. Переклад фразеологізмів пов'язаний із проблемою фразеологічної еквівалентності. На нашу думку, з-поміж багатьох класифікацій типів польських і українських фразеологізмів у перекладі найбільш прийнятною є класифікація, запропонована М.Абузаровою, у якій виділено: фразеологізми, що мають відповідники в українській мові і не викликають значних труднощів при передачі українською мовою; фразеологічні структури, що не мають відповідників в українській мові. До першої групи належать фразеологізми, що є повними структурно-семантичними відповідниками, частковими відповідниками з подібним (інколи майже ідентичним) лексичним складом та тотожною семантикою; семантично однакові фразеологізми, що мають різну образну основу.

Базуючись на згаданій вище класифікації, ми виділяємо такі типи перекладу українських фразеологізмів польською мовою: переклад повних фразеологічних еквівалентів, переклад часткових фразеологічних еквівалентів, переклад нееквівалентних фразеологічних одиниць, калькування, описовий переклад, контекстуальна заміна при перекладі фразеологізмів. Зазначимо, що такі типи перекладу ми розглядаємо стосовно перекладу узуальних фразеологічних одиниць.

Методом наскрізного вибору ми виділили у тексті роману С.Жадана «Месопотамія» 112 фразеологічних одиниць. Їхні відповідники виділено у тексті перекладу роману, виконаного М.Петриком та А.Поморські. Аналіз застосованих до згаданих українських фразеологізмів типів перекладу польською мовою показав, що в українському і польському текстах представлено 12 повних фразеологічних еквівалентів, 8 часткових фразеологічних еквівалентів, 10 нееквівалентних фразеологічних одиниць, 9 фразеологізми, перекладені способом контекстуальної заміни, 13 – методом калькування, 15 – способом описового перекладу. Ці показники стосуються перекладу узуальних в українському фразеологічному фонді одиниць. У тексті нашої роботи представлено аналіз найбільш показових в аспекті особливостей перекладу фразеологізмів.

Інтерпретація згаданих вище показників дозволяє дійти до висновку, що частка еквівалентних і частково еквівалентних фразеологізмів в аналізованому українському літературно-художньому тексті і його польському перекладі є меншою, ніж частка подібних одиниць у загальному фразеологічному фонді обох мов. Причиною цього є те, у «Месопотамії» С.Жадана переважна більшість фразеологізмів не належать до таких, які мають спільні генетичні ознаки в українській і польській мовах. Відповідно, у фразеологічних словниках обох мов вони не представлені як еквіваленти.

Якщо еквівалентні фразеологізми у тексті перекладу мають однакову семантику, однаковий або схожий лексичний склад, граматичну структуру і є найпринятнішим типом перекладу, то, використовуючи переклад інших

типів, автори польського тексту намагаються або зберегти фразеологічність перекладеного виразу (при контекстуальній заміні), або надати перевагу досягненню семантичної відповідності одиниці оригіналу і перекладу, «жертвуючи» фразеологічністю, а то й експресивністю одиниці перекладу (при калькуванні, описовому перекладі).

У певних випадках перекладачі використовують калькування або описовий переклад фразеологізмів навіть тоді, коли серед польських фразеологізмів є подібні до українських за образною основою. Скажімо, через те, що один із фразеологізмів може мати вужче значення, через те, що потрібно зберегти структуру речення, через прагнення зберегти національний колорит виразу із тексту роману С. Жадана тощо.

Автор українського роману активно використовує трансформовані фразеологізми. У нашій вибірці є 45 таких одиниць. Типи трансформацій ФО, до яких звертається С.Жадан, такі: дистантне розташування компонентів фразеологізмів (13 ФО), лексична заміна компонентів фразеологізму (10 ФО), поширення або скорочення компонентного складу фразеологізму (12 ФО), подвійна актуалізація (10 ФО). У переважній більшості випадків перекладачі вдаються до калькування трансформованих фразеологізмів, зберігаючи тим самим їхню додаткову експресивність.

Використання фразеологічних одиниць у художньому творі дозволяє зберегти його самобутність, експресивність, національний характер, підсилити певне забарвлення контексту. Таким чином, текст загострює увагу читача, підкреслює зміст.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, зазначимо, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перекладу польських, українських фразеологізмів, проблеми, пов'язані із таким перекладом, потребують подальшого опрацювання. Зокрема, фонд двомовної фразеографії потрібно поповнювати. На часі – створення практичного посібника з перекладу фразеологізмів, який може стати корисним у перекладацькій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абузарова М. Фразеологічний елемент у перекладацькій практиці (на прикладі польської та української мов). *Kwartalnikjęzykoznawczy*. Warszawa, 2016. 15 s.
2. Арсентьева Е. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. Казань: Казанс. ун-та. 1989.
3. Білоноженко В. Словник української мови. Київ : Просвіта, 2012. 1320 с.
4. Білоноженко В. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 156 с.
5. Важеніна О. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць*. Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 310 – 313.
6. Вишневська Л. Еквівалентність польських і українських фразеологізмів: проблеми перекладу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 9. Київ, 2015. 5 с.
7. Вишницька Ю. Індивідуально-авторська реконструкція есхатологічних міфосценаріїв у художніх творах Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*. Вип. 43. Ч. 1. С. 147 – 160.
8. Влахов С. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980. 340 с.
9. Влахов С., Флорин С. *Непереводимое в переводе*. Москва, 1980. С. 179 – 207.
10. Ганжа С. До питання про трансформацію усталених фразеологізмів в епістолярних текстах українських письменників-класиків. *Культура народів Причорномор'я*. Т. 49 (I). С. 222 – 224.

11. Давиденко Л. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1992. 18 с.
12. Должикова Т. Своєрідність художнього мовомислення Сергія Жадана. Лінгвістика. 2013. №2. С. 131 – 140.
13. Жадан С. Месопотамія : збірка оповідань і віршів. Харків: Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2014. 368 с.
14. Зарицький М. Переклад: створення та редагування. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 120 С.
15. Зорівчак Р. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вища школа. 1983.
16. Казакова Т. Практические основы перевода. Серия: Изучаем иностранные языки. СПб. : «Издательство Союз», 2001. 320 с.
17. Квеселевич Д. Основные проблемы лексикографической разработки фразеологии в русско-английском фразеологическом словаре: автореф. дис. ...канд. филол. наук. Київ, 1976.
18. Коваль А. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
19. Колесник А., Белікова О. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів. Харків: ХДУХТ, 2010. 9 с.
20. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва, 1990. 253 с.
21. Комиссаров В. Теория перевода. Высшая Школа, 1990. 189 с.
22. Корунець І. Теорія та практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2007. 446 с.
23. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Українська фразеологія в польській аудиторії: проблеми засвоєння. Українська мова у світі: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2016. 12 с.
24. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : Знання. 2008. 423 с.

25. Краснобаєва-Чорна Ж. Генетична класифікація фразеологічних одиниць: матеріали до Словника фразеологічних термінів сучасної української мови. Лінгвістичні студії : збірник наукових праць. Донецьк, 2012. Вип. 24. С. 79 – 87.
26. Кунин А. Письменный перевод с русского языка на английский. Москва, 1964. 405 с.
27. Лавринович Л. Міфологізація часопростору у збірці С. Жадана «Месопотамія». Молодий вчений. 2014. №12 (15). С. 225 – 228.
28. Лазарович М. Історія України: електронний ресурс. URL : http://mobile.pidruchniki.com/1584072014249/istoriya/istoriya_ukrayini.
29. Ларин Б. Очерки по фразеологии (о систематизации и методах исследования фразеологических материалов). История русского языка и общее языкознание. Москва : Просвещение, 1977. С. 125 – 149.
30. Латышев Л. Проблема эквивалентности перевода: дисс. д-ра. филол. наук. Москва, 1983. 410 с.
31. Латышев Л. Курс перевода. Эквивалентность и способы её достижения. Международные отношения, 1981. 198 с.
32. Левицкая Т., Фитерман А. Проблемы перевода. Москва: Международные отношения, 1976. 208 с.
33. Лозинська О. Польські та українські жестові фразеологізми на позначення емоції страху. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. 2009. Випуск 10. 89 с.
34. Лопушинський І. Образно-тропеїчні засоби художнього стилю. Поетика художнього тексту : матеріали доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. Херсон, 1996. С. 198 – 202.
35. Мацько Л. Стилїстика української мови : підручник. За ред. проф. Мацько Л. Київ : Вища школа. 2003. 462 с.
36. Медведєв Ф. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків: Вища школа, 1977. 232 с.

37. Мельничук А., Историческая типология славянских языков. Фонетика, словообразование, лексика и фразеология. Киев, 1986. 260 с.
38. Назаренко М. «Landscape-novels» Майка Йогансена і Сергія Жадана. Літературознавчі студії. Вип. 43. Ч. 2. С. 92 – 98.
39. Неровня Н. Як змінюється фразеологізм. Культура слова. Київ: Наукова думка, 1985. Вип. 29. С. 64 – 67.
40. Новиков А.О некоторых вопросах лингвистического изучения художественного текста : Рус. яз. в нац. шк. 1980. №4. С. 57 – 63.
41. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1999. С. 284.
42. Павловська Г. Трансформація і варіація фразеологічних одиниць. Питання фразеології східнослов'янських мов. Київ, 1972. С. 40 – 42.
43. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови : підручник. 2-ге вид., стереот. Київ: Либідь, 1993. 248 с.
44. Попович А. Мовностилїстичні особливості української сатирично-гумористичної прози : монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2008. 172 с.
45. Пташник С. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2008. 22 с.
46. Публічний електронний словник української мови : електронний ресурс. URL : <http://ukrlit.org/slovnnyk/%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%B7/D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9>.
47. Райхтейн А. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва : Высшая школа. 1980.
48. Скрипник Л. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.

49. Скрипник Л. Лексика і фразеологія української радянської художньо-історичної прози : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 1952. 19 с.
50. Словник Glosbe : електронний ресурс. URL:<https://ru.glosbe.com/>
51. Словники України онлайн : електронний ресурс. URL:<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
52. Солодухо Э. Проблемы интернационализации фразеологии. – Казань: Казанс. ун-та. 1982.
53. Спринчак Я. Етимологічний аналіз фразеологічних виразів. Укр. мова і л-ра в школі. 1976. №5. С. 33 – 38.
54. Станіславова Л. Л. Стилїстика художнього тексту: навч. посібник для студ. вищих навчальних закладів. Хмельницький, ХМЦНП, 2013. 350 с.
55. Супрун А. Семантико-стилїстичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. 1999. 19 с.
56. СФУМСловник фразеологізмів української мови. Укладачі: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2008. 1104 с.
57. Тараба І. Лексико-семантичні трансформації складу німецьких та українських фразеологізмів у газетно-інформаційних текстах. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. № 34. 2007. 6 с.
58. Ужченко В. Індивідуальне авторське використання фразеологізмів (лексичні видозміни), 2007. С. 227 – 228.
59. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: Навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
60. Федоренко Л. Модифікації структурного і семантичного складу фразеологізмів сучасної німецької мови. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. № 34. 2007. 4 с.
61. Черноватий Л. Психолінгвістичні основи теорії педагогічної граматики. Харків: Основа, 2006. 245 с.

62. Шадрин Н. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная лингвистика. Саратов, 1991. 237 с.
63. Щербачук Л. Загальнономовна та індивідуально-авторська фразеологія у художніх текстах (на матеріалі художніх творів О. Гончара) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. 2000. 20 с.
64. Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej. Poznań, 1986. 27 s.
65. Bąba S. W sprawie klasyfikacji polskich jednostek frazeologicznych (zwrot szeregowy, zwrot rymowany). *Prace Filologiczne*. 1975. №25. S. 377–385.
66. Bąba S. Zmiany znaczeń frazeologizmów. *Prace komisji językoznawczej. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Filologiczno-Filozoficzny*. Poznań, 1994. S. 9 – 14.
67. Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań, 1989. 66 s.
68. Basaj M. Z problematyki europeizmów frazeologicznych. Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej : w 6 t. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Polska Akademia Nauk, 1985. T. 2. S. 73 – 82.
69. Kozarzewska E. Typy alternacji w związkach frazeologicznych. *Prace Filologiczne*. 1969. T. 19. S. 179–184.
70. Radzik A. Frazeologia porównawcza, problem ekwiwalencji jednostek frazeologicznych : z studiów nad frazeologią historyczną języka rosyjskiego. Kraków, 2000. S. 27.
71. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. T. 1. Warszawa, 2002. S. 5–11.
72. Wielki słownik języka polskiego: електронний ресурс. URL : <https://www.wsjp.pl/>.
73. Żadan S. Mezopotamia. Wydanie I : Wydawnictwo Czarne. 2014. 310 s.